

DE ALGEMENE STAKING IN 1913.
Geraffineerde conflictbeheersing aan de vooravond van de
Eerste Wereldoorlog.

DOOR

GITA DENECKERE

Aspirant NFWO; Licentiaat Geschiedenis RUG

Waarom een bijdrage over de algemene staking in 1913? Alvast niet om de polemiek binnen de socialistische arbeidersbeweging aan de vooravond van de wereldoorlog. Rosa Luxemburg en V.I. Lenin maakten in de *Leipziger Volkszeitung* en in de *Pravda* brandhout van het reformisme van de BWP-parlementariërs.¹ In 'de 'Fehler'-literatuur die steevast blijft uitgaan van de reformistisch-opportunistische domper op de revolutionaire oerkracht van de massa's', zoals Herman Balthazar het treffend uitdrukt,² wordt die oude polemiek verder uitgesponnen.³ Ik wil geen oude koeien uit de sloot halen. De ideologische discussie is hoogstens bijkomstig in de pro-

---

1. Gepubliceerd in MEHRING F., LUXEMBURG R., VANDERVELDE E., *L'expérience belge. Une vieille polémique autour les grèves générales de 1902 et 1913*. Paris, 1927; LENIN V.I., De lessen van de staking in België. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 5, 1970, 1, pp. 22-25.

2. BALTHAZAR H., Het socialisme betreedt de Kamer. In: BREPOELS J., HUYSE L., SCHAEVERS M., VANDENBROUCKE F., *Eeuwige dilemma's. Honderd jaar socialistische partij*. Leuven, 1985, p. 83.

3. MOMMEN A., *De Belgische Werkliedenpartij 1880-1914*. Gent, 1980, pp. 225-231; RENARD, C., *La conquête du Suffrage Universel en Belgique*. Bruxelles, 1966, pp. 249-284.

bleemstelling voor het historisch onderzoek van deze specifieke staking⁴ of van sociaal protest in het algemeen.

In '*Faire l'histoire des grèves*' herwaardeert Michelle Perrot naast het seriële stakingsonderzoek, waarop ze zelf meesterlijk gepromoveerd is, de staking als uniek fenomeen.

'Les grèves ont également une histoire singulière. Chacune d'elles est un scénario qui a un commencement et une fin, un théâtre et une mise en scène, des péripéties, plus ou moins mouvementées, des acteurs enfin qui déploient leurs gestes et leurs paroles'.⁵

Wie stond in 1913 op de scène? De hoofdacteurs waren natuurlijk de stakers zelf. Over hen valt eigenlijk niet zo heel veel te zeggen, behalve dan over hun aantal en hun discipline. Het bijzondere aan deze algemene staking was immers hoe het sociaal-politiek conflict de vorm aannam van een disciplineringsoffensief geregisseerd door de BWP-top. Op die manier verminderde de expressieve functie die een staking interessant maakt voor de historicus op zoek naar sporen van mentaliteiten aan de basis van de arbeidersbeweging. Het feit dat de disciplinerings-effect had, moet in die optiek onderstreept worden.

In essentie bleef de staking een strijdtoneel, met regering en parlement als tegenspelers. De originele teksten van de tegenspelers zijn het lezen of herlezen waard. Een dubbele hoofdrol was weggelegd voor regeringsleider de Broqueville, die behoedzaam

---

4. Een aantal concrete aspecten van de staking werden in licentiaatsverhandelingen uitgediept: BRACKE M., *Studie van de reacties in de Belgische pers op de socialistische algemene staking (14-23 april 1913)*. RUG, 1971; BROUCKMANS G., *De werkstaking van 1913 voor AES. Haar weerslag te Gent*. RUG, 1968; CARTON DE WIART, R., *Les dirigeants du POB et la grève générale de 1913*. UCL, 1964; MUSIN L., *La grève générale de 1913 dans l'arrondissement de Liège*. ULG, 1979 (gepubliceerd als *La grève générale de 1913 dans l'arrondissement de Liège. Analyse quantitative*. *BTNG*, XIII, 1982, 2-3, pp. 313-339). Onderhavige bijdrage is een aangevulde herwerking van een stuk uit mijn licentiaatsverhandeling getiteld *De straat op. Effectanalyse van hoofdmomenten van sociaal-politieke agitatie in België*. RUG, 1986, pp. 192-301.

5. PERROT M., *Faire l'histoire des grèves*. Paris, 1986, p. 1.

tussen links en rechts laveerde om een dramatische ontknoping te vrijdelen. Achter de schermen speelde Koning Albert een rol van betekenis, wat tot constitutionele spanningen leidde. De Kroon werd niet ontbloot.

Op basis van de teksten van de tegenspelers kan men het effect van de staking in het voorjaar van 1913 moeilijk overschatten. Wat zich toen achter de coulissen afspeelde, is dankzij de *mémoires* van Emile Vandervelde en Paul Hymans, de uitgave van de brieven van Albert I en de biografie van de koning bekend geworden.⁶ In zijn recent verschenen biografie van de Broqueville, maakt Henri Haag het verhaal rond door magistraal '*le style à double entente*' van de regeringsleider te onthullen.⁷

Het zijn stuk voor stuk sporen die wijzen op een geschiedenis die complexer is dan Rosa Luxemburg had kunnen vermoeden.

In deze bijdrage staat niet het genie van de politicus maar de sociaal-politieke impact van een collectieve actie centraal.⁸ Men mag zich niet blindstaren op de kleine toegeving die de BWP in het parlement bekwam met de vreedzame staking in april 1913 (de oprichting van een onderzoekscommissie voor het kiesprobleem). Met een nauwgezette analyse van de interacties tussen de verschillende actoren op het publieke toneel en achter de schermen hoop ik aan te tonen dat de staking een fundamentele rol gespeeld

---

6. HYMANS P., *Mémoires*. Bruxelles, 1956; THIELEMANS M.-R., VANDEWOUDE E., *Le Roi Albert au travers de ses lettres inédites 1882-1916*. Bruxelles, 1982; VANDERVELDE E., *Souvenirs d'un militant socialiste*. Bruxelles, 1939; WILLEQUET J., *Albert, Roi des Belges*. Paris, 1979.

7. HAAG, H., *Le comte Charles de Broqueville, Ministre d'Etat et les luttes pour le pouvoir (1910-1940)*. Louvain-La-Neuve – Bruxelles, 1990, Tome I, pp. 85-122.

8. Het toeval wilde dat ik de eerste versie van dit artikel zowat tegelijk met het verschijnen van de biografie van H. Haag opstelde. Bij het herschrijven heb ik zoveel mogelijk parallelle uitweidingen samengevat en zijn analyses in rekening gebracht. Omdat de invalshoek van een politieke biografie niettemin verschilt van een effectanalyse van een collectieve actie, kon ik niet om de herhaling van bepaalde essentiële feiten heen. Ik dank hierbij de redactie van het BTNG voor de waardevolle suggesties met het oog op de revisie.

heeft bij de integratie van de BWP in het politiek bestel. De staking kan niet als een mislukking worden bestempeld.⁹

De leidmotieven in mijn bewerking van de gebeurtenissen in 1912-1913 zijn conflictbeheersing, pacificatie en disciplinerend. Zowel in de lange voorgeschiedenis als in de geschiedenis van de staking zijn dit sleutelementen die het scenario en de ontkenning van het conflict bepaalden. Die vaststelling geldt op het niveau van de politieke elite geconfronteerd met eerst een dreigende en dan een echte maar ongewone politieke staking, en ook op het niveau van de beweging zelf.

1. DE SOCIAAL-POLITIEKE GENESE VAN EEN COLLECTIEVE ACTIE

1.1. *Een ondoeltreffend actierepertoire* (juni 1912 - februari 1913)

Het verhaal van de algemene staking in 1913 begint officieel op 30 juni 1912. Die dag had een Buitengewoon Congres van de BWP plaats in Brussel. Op de agenda stond het probleem dat de socialistische gemoederen had verhit sinds de totaal onverwachte maar niettemin verpletterende verkiezingsnederlaag van het antiklerikaal kartel op 2 juni.¹⁰ *grève générale pour le suffrage universel!* De BWP-top die begin juni 1912 in het geheel niet verdeeld was door ideologische discussies en eensgezind met veel moeite erger had weten te voorkomen daar waar luidkeels oproer gekraaid werd, volgde de basis (zie 2.1). Het Congres besliste dat de socialisten ten laatste in november een wetsvoorstel tot grondwetsherziening zouden indienen dat met alle mogelijke middelen, in het bijzonder met een algemene staking, kracht zou worden bijgezet.¹¹

---

9. Zoals L. Wils suggereert in 'Verhevigde tegenstellingen aan de vooravond van de wereldoorlog'. *AGN*, XIII, (1978), p. 421.

10. LIEBMAN M., *Les socialistes belges, 1885-1914. La révolte et l'organisation*. Bruxelles, 1979, pp. 159-162.

11. *Rapport officiel du Congrès Extraordinaire tenu le 30 juin 1912 à la Maison du Peuple de Bruxelles*. Brussel, 1912, pp. 55-56.

De initiële determinant van de algemene staking was dus de falende electorale strategie van de BWP. Het kartel met de liberalen had het algemeen stemrecht niet dichterbij gebracht: de katholieken kwamen met een meerderheid van 16 zetels (+ 10) wel zeer triomfantelijk uit de kiesstrijd. De ondoeltreffende politieke strategie veroorzaakte aan de basis van de socialistische beweging 'spontane' collectieve actie in de vorm van verkiezingsoproer en proteststakingen. De BWP-top slaagde erin via het bijeenroepen van het Buitengewoon Congres het verzet aan de basis te kanaliseren, maar werd toch gedwongen van strategie te veranderen en de strijd voor algemeen stemrecht opnieuw ook buiten het parlement te voeren.

Bij de opening van het parlementaire jaar in november 1912 diende Emile Vandervelde een wetsvoorstel in ter herziening van art. 47 van de Grondwet.¹²

Een analyse van de machtsverhoudingen toont aan hoe de BWP op parlementair vlak in een patstelling gevangen zat.

De liberale parlamentsfractie stond achter het algemeen enkelvoudig stemrecht, maar veroordeelde het gebruik van een algemene staking als drukingsmiddel. De katholieken waarvan Charles Woeste zich als woordvoerder opwierp, verzetten zich categorisch tegen elke kieswetwijziging. Niet alleen de oude garde maar ook de groep rond Helleputte wilden geen grondwetsherziening. Naarmate hun machtspositie binnen de katholieke partij steviger werd, was de eis voor verdere democratisering van het stemrecht bij de christendemocraten steeds verder op de achtergrond verdwenen. Enerzijds had dat te maken met het eenheidsstreven in de partij. Anderzijds was er de tendens om de dam tegen socialisme en antiklerikalisme eerst stevig genoeg te maken door de uitbouw van de katholieke zuil, vooraleer het algemeen stemrecht ook hun zegen zou krijgen. De invoering van een echt democratisch kiessysteem werd zoveel mogelijk tegengehouden en uitgesteld, omdat het vigerende stelsel

---

12. Zie ook HAAG, H., *op. cit.*, pp. 99-107.

het aan de macht blijven van de katholieke partij voorlopig vrijwaarde.

Zoals gedetailleerd blijkt uit de studie van H. Haag, zouden de katholieke parlementsleden gedurende het hele debat een zeer sterke druk uitoefenen op regeringsleider de Broqueville, die persoonlijk fundamenteel vernieuwende toekomstplannen koesterde. Maar in 1912-'13 had de Broqueville de stemmen van alle katholieken nodig om de algemene dienstplicht door het parlement te loodsen.

Er stonden drie belangrijke dossiers vooraan op de politieke agenda: algemeen stemrecht, het militievraagstuk en de schoolkwestie. Stuk voor stuk waren het dossiers met een uitzonderlijk conflictgehalte, niet alleen in de strijd tussen de partijen, maar ook in de verhoudingen tussen wetgevende en uitvoerende macht – de conflictzone die stilaan bijna even bepalend wordt geacht in de politieke geschiedenis van België als de sociaal-economische, levensbeschouwelijke en communautaire.¹³ Binnen de katholieke parlementaire meerderheid was weerstand tegen het algemeen enkelvoudig stemrecht, tegen de algemene dienstplicht en tegen de schoolplicht. De linkse oppositiepartijen hadden in hun strijd voor democratisering van het stemrecht en verplicht lager onderwijs aan koning Albert een bondgenoot, op voorwaarde dat de dossiers – die beide de integratie van de arbeidersklasse in de burgerlijke maatschappij beoogden – gekoppeld werden. Prioritair voor de koning was nochtans de landsverdediging. De escalerende internationale spanningen maakten de persoonlijke dienstplicht van één zoon per gezin (1909) ontoereikend en de uitbreiding van het militair potentieel urgent.¹⁴ De 19de eeuw staat bol van de conflicten tussen staatshoofd en katholieke partij op het vlak van de militaire politiek. Ook in 1912 maakte het verzet tegen de uitbreiding van de

---

13. WITTE E., CRAEYBECKX J., MEYNEN A., *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Antwerpen, 1990, pp. 14-15.

14. DE VOS L., *Het effectief van de Belgische krijgsmacht en de militiewetgeving, 1830-1914*. Brussel, 1985, pp. 317-361; HAAG H., *op. cit.*, pp. 123-138; WILLEQUET J., *op. cit.*, pp. 53-68.

conscriptie en de verhoging van de militaire lasten deel uit van het katholiek verkiezingsprogramma.

De electorale triomf van de katholieken accentueerde hun parlementaire macht en compliceerde de politieke agenda. Staatsraison en partijbelang stonden lijnrecht tegenover elkaar. Koning Albert was dan ook aangenaam verrast met het politiek project dat de Broqueville hem in zijn fameuze brief van 19 juni 1912 openhartig uiteenzette.¹⁵ De tijd was aangebroken om rekening te houden met de oppositie en om de katholieke partijbelangen opzij te zetten voor een politieke consensus in het belang van de stabiliteit van de natie:

'Sans précipitation donnant l'allure de faiblesse, en ménageant et préparant des transitions et en sachant bien où l'on va, il faut préparer le groupement de l'ordre contre le désordre'.

Charles de Broqueville wilde een van bovenaf gestuurde grondwetsherziening, waarbij de buitenparlementaire krachten geen rol mochten spelen zoals in 1893, toen onder druk van de straat inderdaad overhaast het vergelijk van het algemeen meervoudig stemrecht tot stand was gebracht.¹⁶ Toch was ook nu de angst voor een algemene staking de motor van het politiek proces. De 'orde' moest de 'wanorde' van replek dienen en wel uiterst geraffineerd. Ondanks de katholieke meerderheid die precies tot stand gekomen was op basis van het omstreden kiesprobleem, zag de Broqueville de oplossing in een langzaam groeiende, stilzwijgende consensus tussen liberalen en katholieken die in een gemengde regering moest uitmonden.

De solotoer van de Broqueville betekende dat hij in alledrie de dossiers – de schoolkwestie, het militievraagstuk en de democrati-

---

15. de Broqueville aan Albert, 19 juni 1912. KA, AE, 61/12. Zie WILLEQUET J., *op. cit.*, p. 59 en THIELEMANS M.-R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, pp. 425-428 en vooral HAAG H., *op. cit.*, pp. 87-91.

16. '[...] il ne faut agir qu'à une condition c'est de s'arranger pour mener les événements afin de ne plus donner le lamentable spectacle de 1893'. Minuut brief van de Broqueville aan Albert, 6 juni 1914. ARA, *Papiers de Broqueville*, 8.

sering van het stemrecht – tegen de politieke lijn van zijn partij zou ingaan en grote conservatieve weerstanden diende te overwinnen.

De progressieve strategie van de regeringsleider inzake algemeen stemrecht was gemotiveerd door zijn wil tot pacificatie. Hoe was de geschiedenis verlopen zonder algemene staking en de genese ervan? Enerzijds was de kieskwestie zonder de algemene staking niet op de parlementaire agenda gekomen, gezien de politieke verhoudingen in 1912-13. Anderzijds werd de strategie van de Broqueville – ofschoon geïnspireerd door het verkiezingsoproer in 1912 – door de algemene staking bemoeilijkt. De timing werd overhoop gehaald. In plaats van eerst de urgente dienstplichtwet te kunnen doorvoeren om dan geleidelijk, naar 1916 toe, tot een consensus te komen over de grondwetsherziening, keerde de stemrechtbeweging van de socialisten de prioriteiten om. Het grote knelpunt was dat de Broqueville niet aan de oppositie tegemoet kon komen vooraleer het militievraagstuk tot een goed einde was gebracht. De katholieke meerderheid had immers de macht om de algemene dienstplicht tegen te houden uit protest tegen een doorbraak in het onvermijdelijke debat over de grondwetsherziening. De uitvoerende macht, verpersoonlijkt door koning Albert en de Broqueville, stond dus tegenover de sterke parlementaire meerderheid van katholieken. De onderhuidse koppeling van het militiedossier aan het stemrechtvraagstuk zette de socialisten met hun voorstel tot grondwetsherziening pat, in het parlement althans.

De parlementaire strategie van de Broqueville bestond erin dat de grondwetsherziening op korte termijn door de regering moest afgewezen worden, *'sans fermer les portes d'une part, ni faire naître trop d'espérances de l'autre part'*,¹⁷ een devies dat hij gedurende het hele debat consequent in het vaandel zou voeren. De regeringsverklaring van 12 november 1912 behelsde dat onder een stakingsdreiging een kieshervorming in de eerste plaats onbespreekbaar was. In de tweede plaats wezen de verkiezingsuitslagen van 2 juni uit dat

---

17. de Broqueville aan Albert, 19 juni 1912. KA, AE, 61/12.

de meerderheid tegen de pleitbezorgers van algemeen enkelvoudig stemrecht gestemd had. De regering kon de wil van het kiezerskorps niet verloochemen.¹⁸ Met de verklaring van de Broqueville werd de kans op een vergelijk zonder gezichtsverlies voor de regering tot een absoluut minimum herleid. De BWP zette de voorbereiding van de algemene staking verder, zonder evenwel een vertrekdatum of een duidelijk actieprogramma te bepalen.

Op 22 januari 1913 werd het parlamentsdebat over het wetsvoorstel Vandervelde geopend.¹⁹ Het was duidelijk dat voor dat voorstel geen meerderheid gevonden zou worden. Toch was het debat erg spannend. Er waren indicaties dat de regering (waar christen-democraten als Renkin, Carton de Wiart en Levie deel van uitmaakten) geneigd was verzoenende taal te spreken. Vanuit het Hof werd druk uitgeoefend om de zaken niet op de spits te drijven en de grondwetsherziening in het vooruitzicht te stellen.²⁰ Het gerucht deed de ronde dat de weerstand in de schoot van de regering bijna uitsluitend van Helleputte kwam. Ook binnen de Belgische Volksbond ontstond naar aanleiding van het parlamentsdebat en de stakingsdreiging verdeeldheid over de te voeren strategie. Arthur Verhaegen wilde binnen de Volksbond de studie van een nieuw kiessysteem aanvatten. Helleputte verzette zich in alle toonaarden.²¹

Op regeringsniveau was Helleputte heel bezorgd over de houding die de Broqueville voor het parlement aannam. Van in het begin van

---

18. *Annales parlementaires*, Chambre, 1912-1913, 12 november 1912, p. 7; 19 november 1912, pp. 10ev.; 20 november 1912, pp. 21ev.

19. *Annales parlementaires*, 22 januari 1913, pp. 396-408.

20. DE LICHTERVELDE L., *Avant l'orage*. Bruxelles, 1938, pp. 113-114; HAAG, H. *op. cit.*, p. 107; THIELEMANS M.R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, p. 70 en 446; WOESTE C., *Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique. 1894-1914*. Bruxelles, 1933, Tome 3, pp. 412-415.

21. Van de Vyvere (Minister van Spoorwegen) aan de Broqueville, 15 februari 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 326. Het duurde een week vooraleer de Volksbond haar beslissing van 16 februari bekend maakte om een studiec commissie onder leiding van C. Van Overbergh aan te stellen. De commissie zou voorstellen inzake algemeen stemrecht formuleren, 'après que la tentative révolutionnaire d'intimidation par la grève générale aura définitivement pris fin'.

de discussie had de Broqueville laten verstaan dat de regering het kiesstelsel niet als onaantastbaar beschouwde. De politieke staking vormde echter een gevaarlijke bedreiging voor de grondwettelijke instellingen. Een concessie zou het bewijs van politieke zwakte zijn.

Het paradoxale in dit discours is dat de regeringsleider precies inzake de 'ongrondwettelijke druk van de staking' de deur op een kier liet, volgens Woeste zonder het zo te bedoelen en zonder de consequenties van zijn revelatie in te schatten.²² de Broqueville liet zich namelijk ontvallen dat de regering in de periode dat men met staken begon te dreigen, overwoog een commissie op te richten om de uitbreiding van het gemeentelijk en provinciaal electoraat te onderzoeken. De stakingsdreiging zou aan die besprekingen evenwel onmiddellijk een einde gemaakt hebben.²³ Deze ouverture ging Helleputte te ver. Ofschoon hijzelf in juli 1912 in het parlement het idee van een studiecmissie geopperd had, kon hij zich minder en minder kon verzoenen met formules die binnen afzienbare tijd de grondwetsherziening lieten doorschemeren. Hij fulmineerde dat dit de triomf van de stakingsdreiging definitief zou consacreran. Helleputte dreigde met een regeringscrisis en eiste onverbiddeijkheid van de Broqueville.²⁴

Op 29 januari 1913 zette de liberale voorman Paul Hymans zoals verwacht en gevreesd was een voet tussen de opengelaten deur. Hij stelde voor een studiecmissie op te richten die haar werkzaamheden bovendien zou uitbreiden tot het kiesstelsel voor het parlement.²⁵ De socialisten grepen dat nieuwe feit met beide handen aan en verklaarden de volgende dag dat de goedkeuring van dit voorstel een algemene staking zou kunnen verhinderen.²⁶ Het akkoord leek na een interventie van de Naamse katholieke Mélot beklonken als

---

22. WOESTE, C., *op. cit.*, p. 412-413.

23. *Annales Parlementaires*, 23 januari 1913, p. 421. Het blijft de vraag of de regering werkelijk concrete plannen in die richting had.

24. Helleputte aan de Broqueville, 27 januari 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 114; *Fonds Schollaert-Helleputte*, 65. Zie HAAG, H., *op. cit.*, pp. 104-107.

25. *Annales Parlementaires*, 29 januari 1913, p. 463.

26. *ibidem*, 30 januari 1913, p. 485.

niet Woeste daar onmiddellijk een stokje voor gestoken had.²⁷ Op 31 januari zette de Broqueville nog eens de puntjes op de i, geheel volgens de harde lijn van Woeste en vooral Helleputte.²⁸

Op 7 februari werd het in overweging nemen van een grondwetsherziening meerderheid tegen oppositie verworpen met 99 stemmen tegen 83 en 2 onthoudingen.²⁹ Vijf dagen later legde het *Nationaal Comité voor Algemeen Stemrecht en de Algemene Staking* de stakingsdatum vast op 14 april. Het werd menens. De parlementaire discussie was vastgelopen, het woord was aan de straat.

1.2. Naar een pacificatie in de wandelgangen?

Op 20 februari 1913 richtte de Broqueville een ongebruikelijk verzoek aan Koning Albert. Hij vroeg de lange brief terug die hij op 19 juni 1912 vanuit Châtelguyon aan de vorst had geschreven. Na de stemming in de Kamer op 7 februari, had de Broqueville zich ingespannen om alsnog de pacificatie te bewerkstelligen.³⁰ Nu zou hij het bezoek ontvangen van de socialist die daarvoor het best geplaatst was. Emile Vandervelde had via een vriend het volgende laten weten:

'le président du conseil est la droiture même; une parole de lui vaut toutes les conventions du monde; s'il m'affirmait ses bonnes intentions pour l'avenir, je saurais bien m'arranger pourqu'il n'y ait pas de grève'.

de Broqueville kon niets bedenken dat meer indruk zou maken op zijn bezoeker dan zijn brief uit Châtelguyon.³¹ De koning haastte

---

27. 'Je n'hésite pas à dire, que ce serait aller à l'encontre des sentiments de la majorité – et je connais trop le Ministre de la Guerre (de Broqueville, G.D.) pour être convaincu que ce n'est pas la position qu'il voulait prendre ... que de constituer une commission ayant le caractère étendu que l'opposition veut lui donner et devant aboutir, dans sa pensée, à la proclamation du S.U. pur et simple'. *Ibidem*, 30 januari 1913, p. 490. Zie ook HYMANS P., *op. cit.*, I, pp. 48-52; WOESTE C., *op. cit.*, pp. 413-415.

28. *Annales Parlementaires*, 31 januari 1913, p. 493.

29. *ibidem*, 7 februari 1913, p. 566.

30. Zie ook HYMANS P., *op. cit.*, pp. 52-57.

31. de Broqueville aan Albert, 20 februari 1913. KA, AE, 61/13.

zich om op het verzoek van de minister in te gaan. Hij hechtte zijn goedkeuring aan een initiatief dat erop gericht was de staking tegen te houden en dat zonder medeweten van zijn entourage, die de desbetreffende brief niet kende.³²

De koning vertrouwde in stilte aan de geschiedenis toe welke in zijn ogen de oorzaak was van de algemene staking:

La Grève Générale est la manifestation ultime de la lutte qui devient de plus en plus féroce entre les socialistes et les cléricaux.

Les élections du 2 juin, en décevant brutalement les espérances de la gauche, ont allumé un grand ressentiment.

La droite a profité avec exagération de son succès en se montrant intransigeante sur la question de la révision, elle a soutenu une irritation qui se serait apaisée si on ne lui avait fourni un nouvel aliment.

L'histoire parlementaire de la session 1912-1913 sera riche en enseignements. Elle montrera une majorité se concentrant dans un aveuglement sectaire et perdant de vue les intérêts généraux du pays, négligeant volontairement les occasions qui se présentaient d'apaiser les luttes en cours.³³

De koning had in juni 1912 de concentratiepogingen van de Broqueville toegejuicht als remedie tegen de betreurenswaardige tegenstellingen tussen overtuigingen, rassen en klassen in België.³⁴ Die houding bleef in februari 1913 onveranderd, ook al betekende het tonen van de cruciale brief aan Vandervelde dat nu niet alleen de liberalen maar ook de socialisten als gesprekspartners bij het toenaderings- en besluitvormingsproces werden betrokken. Dat hoeft niet te verwonderen. De ouverture naar links was sinds de troonsbestijging van Albert I bezig. Onder druk van de algemene staking werd dat proces versneld. Ook de kabinetschef van de koning, graaf d'Arschot-Schoonhoven, een goed katholiek,³⁵ droeg zijn steentje bij en overschreed daarmee bewust zijn bevoegdheden.

---

32. Albert aan de Broqueville, 20 februari 1913. Gepubliceerd door THIELEMANS M.-R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, pp. 447-448.

33. Nota Albert, s.d. KA, *AE*, 350.

34. Albert aan de Broqueville, 22 juni 1912. THIELEMANS M.-R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, pp. 425-427.

35. THIELEMANS M.R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, p. 73.

Hij bracht in de herfst van 1912 verslag uit van een diner op het kasteel van Mariemont, waar hij lang met de heer des huizes, Warocqué,³⁶ had geconverseerd. Warocqué had de kabinetschef gewaarschuwd voor de ernstige gevolgen indien de Broqueville bij de opening van het parlementaire jaar geen formele verklaringen aflegde inzake de schoolkwestie en het kiesprobleem. Parlementair links wilde in de grond wel geen staking, maar men moest onder ogen zien dat in het sociale strijdperk de bevelhebbers dikwijls werden meegesleept door de soldaten. d'Arschot deelde de mening van Warocqué dat het hoogst wenselijk was dat de koning af en toe leden van de oppositie ontving.³⁷ Ingeval van crisis zou deze band grote voordelen opleveren. Warocqué had het onderhoud veelzeggend besloten met de zin: '*Il faut soigner Monsieur Vandervelde*'. d'Arschot citeerde die zin even veelbetekenend.

---

36. Raoul Warocqué was een liberaal industrieel en werd in juni 1912 verkozen op een kartellijst. d'Arschot-Schoonhoven introduceerde hem als volgt: 'Le Roi a eu souvent l'occasion de voir M. Warocqué et de le juger. C'est un homme très royaliste, qui, chaque fois qu'il a pu, a porté des toasts au Roi et a cherché de développer autour de lui les sentiments d'attachement à la Famille Royale. Il n'est pas moins considéré dans certains milieux comme un véritable épouvantail. Il n'est certes pas un catholique! – Mais c'est cependant un homme très modéré, très conservateur et s'il est parfois allé un peu loin, il faut l'attribuer à les influences auxquelles presque aucun homme ne se soustrait: les intérêts considérables et, si je puis dire, la situation géographique de sa terre de Mariemont'. d'Arschot aan Albert, 14 oktober 1912. KA, *Kabinet Albert*, 278. Het geruchtmakende initiatief van Warocqué en Boël in het voorjaar van 1913 om een platform van personaliteiten uit de industriële en financiële wereld met een compromisoplossing naar de regering te sturen, mislukte bij gebrek aan brede steun. Het Comité Central Industriel (CCI) was radicaal tegen elke inmenging in (dergelijke) politieke aangelegenheden gekant. De manier waarop de campagne gevoerd werd, leek de Broqueville overigens eerder schadelijk voor de pacificatie. Zijn raadgevingen mochten niet baten; Warocqué en Boël bleken de finesses van de situatie niet te vatten. de Broqueville aan Albert, 22 februari 1913. KA, *AE*, 61/14.

37. 'Il me semble que la Personne Royale gagnerait de la force en accueillant parfois des libéraux. Le parti catholique se rendait compte que le Roi n'entend pas qu'une seule cloche, ce qui le porterait à la circonspection et, d'autre part, Sa Majesté entretiendrait à gauche les réels sentiments d'attachement qu'elle a pour Elle'. d'Arschot aan Albert, 14 oktober 1912. KA, *Kabinet Albert*, 278.

Koning Albert had het volste vertrouwen in het politieke doorzicht van de regeringsleider. Hij hoopte dat de verzoeningspogingen het arbeidersprotest zouden voorkomen, zonder gezagscrisis en vooral zonder de meerderheid te verdelen.³⁸ Met de toestemming van de koning liet de Broqueville, tijdens het 'zeer lange onderhoud' dat hij op 20 februari met Vandervelde had, de passages zien met betrekking tot zijn plannen inzake de grondwetsherziening.³⁹ De socialistische patron was buitengewoon onder de indruk.⁴⁰ Hij deelde het verder zorgvuldig bewaarde geheim met Anseele, de Brouckère, Huysmans en Destrée. Het zou hun verdere houding tegenover de algemene staking volkomen bepalen.

de Broqueville en Vandervelde vonden elkaar in hetzelfde streven, maar werden allebei in hun handelingsvrijheid beperkt door hun politieke basissen, die diametraal tegenover elkaar stonden.⁴¹ Hoe vreemd het ook mag lijken, in het voorjaar van 1913 waren bepaalde topfiguren uit de katholieke, liberale en socialistische partij elkaars objectieve bondgenoten in een zeer ingewikkelde pacificatiestrategie. Bij de liberalen was dat Paul Hymans, maar de Brusselse burgemeester Adolphe Max was geslepener, minder emotioneel en minder wantrouwig tegenover de Broqueville.

---

38. Albert aan de Broqueville, 22 februari 1913. THIELEMANS M.-R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, pp. 450-451.

39. In de papieren van de Broqueville (ARA, *Papiers de Broqueville*, 8) steekt een klad van een gewijzigde versie van de brief aan Koning Albert. Omdat dit document 1) (wellicht per abuis) de datum 19 juin 1913 draagt en het dus duidelijk geen eerste versie van de brief betreft en 2) enkel de passages m.b.t. het kiesprobleem bevat, zou het kunnen dat dit het aangepaste schrijven was dat de Broqueville aan Vandervelde toonde. Opvallend is hierbij vooral dat de passus 'Il convient donc de méditer une révision plus prochaine' is weggelaten.

40. de Broqueville aan Albert, 22 februari 1913. KA, AE, 61/14. VANDERVELDE E., *op. cit.*, pp. 59-60; DE LICHTERVELDE L., *op. cit.*, p. 117, 124.

41. Cfr. de analyse van generaal Jungbluth, de raadsman van koning Albert: 'Ce qu'il y d'in vraisemblable dans toute cette affaire, c'est que M. de Broqueville et vous [Vandervelde], au fond, êtes d'accord. Mais étant donné l'opposition latente de la droite au projet militaire, il ne peut pas faire ce qu'il voudrait, et, de votre côté, vous pourriez bien être contraint à faire ce que vous ne voudriez pas'. VANDERVELDE E., *op. cit.*, p. 62.

de Broqueville drukte zijn stempel op het initiatief van burgemeester Max. Hij fluisterde Max vlak voor diens onderhoud met de burgemeesters van de negen provinciehoofdsteden enkele richtlijnen in.⁴² De vergadering van burgemeesters die op 23 februari in Brussel plaatsvond, besliste over te gaan tot een tweevoudige verzoeningspoging. De burgemeesters bezwoeren de BWP af te zien van de algemene staking die het land en de arbeiders enkel schade kon berokkenen. Terzelfdertijd vroegen zij een audiëntie bij de regeringsleider om te verkrijgen dat de regering wars van elke buitenparlementaire dwang het kiesprobleem toch zou onderzoeken.⁴³ De katholieke burgemeesters van Brugge en Hasselt, Visart de Bocarmé en Portmans, onthielden zich op dit tweede punt en zouden het bij de verdere démarches van Max helemaal laten afweten.⁴⁴

De achtergrond van de pacificatiestrategie was dat precies de stakingsdreiging de sluitsteen vormde van de weerstand tegen de studie van een eventuele hervorming. De regering bevond zich in de onmogelijkheid een schijn van capitulatie te geven voor de druk van de straat. Maar wat als die druk zou verdwijnen?

Na de audiëntie van de burgemeesters (min drie⁴⁵) op het kabinet van de Broqueville op 28 februari, nodigde Max Vandervelde en Anseele uit voor een onderhoud op 3 maart. De behendige burgemeester vond het opportuner geen publiciteit te geven aan dit onderhoud.⁴⁶

---

42. de Broqueville aan Albert, 22 februari 1913. KA, AE, 61/14.

43. Max aan de Broqueville, 23 februari 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 326.

44. Visart de Bocarmé aan Max, 27 februari 1913; Portmans aan Max, 5 maart 1913. SAB, *Cabinet du Bourgmestre*, 580.

45. In tegenstelling tot zijn Brugse en Hasseltse collega's die om politieke redenen (onder politieke druk?) afwezig bleven, sloot de verontschuldigde burgemeester van Mons zich volledig aan bij de strategie van Max. Lescarts aan Max, 26 en 27 februari 1913. *Ibidem*.

46. Max aan Vandervelde, 28 februari 1913; Vandervelde aan Max, 28 februari 1913. *Ibidem*.

Max mocht de BWP-leiding geen gedetailleerd verslag uitbrengen van de hoorzitting. de Broqueville machtigde de burgemeesters wel te zeggen dat ze de indruk hadden gekregen dat hij een verzoeningsgebaar gunstig gezind zou zijn als de stakingsdreiging verdween.⁴⁷

Voor Vandervelde en Anseele volstond deze mededeling om de beslissing tot staken in te trekken.

Dat gebeurde officieel op 6 maart tijdens een speciale vergadering van het nationaal stakingscomité met de BWP-parlementariërs, waarna een delegatie de beslissing op het Brusselse stadhuis plechtig aan de speciaal daarom opgetrommelde burgemeesters⁴⁸ bevestigde.

Burgemeester Max deelde het heuglijke feit dezelfde dag nog mee aan de Broqueville. De bal lag nu in zijn kamp, het was aan de regering om de wapenstilstand te consolideren.⁴⁹

Als het initiatief van de burgemeesters de pacificatiepolitiek van de Broqueville duidelijk in de kaart speelde, dan is diens reactie op de ultieme toegeving van het stakingscomité contradictorisch. In een cryptische persoonlijke nota geschreven naar aanleiding van zijn tweede onderhoud met de burgemeesters op 7 maart, noemde hij het een ongelukkige beslissing die de stakingsdreiging eigenlijk niet ophief. Het ware beter geweest dat de staking op 14 april effectief doorgevoerd werd. Hij was duidelijk niet van plan een woord van verzoening te spreken.⁵⁰ De weigerachtigheid van de Broqueville was ingegeven door de houding van de katholieke rechterzijde en de

---

47. Nota de Broqueville, 28 februari 1913; Max aan de Broqueville, 8 maart 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

48. Reeds op 4 maart kon Max zijn liberale collega-burgemeesters in een 'zeer vertrouwelijke' brief melden dat na zijn onderhoud met bepaalde socialistische personaliteiten een belangrijke resolutie in de maak was. 'Je voudrais que les Bourgmestres qui ont participé à la démarche faite vendredi dernier auprès du Chef du Cabinet fussent associés à cette résolution dont la portée sera décisive en vue du succès de notre médiation'. Max aan Desguin, Kleyer, Braun, Enschedé en Procès, 4 maart 1913. SAB, *Cabinet Bourgmestre*, 580.

49. Max aan de Broqueville, 6 maart 1913. *Ibidem*.

50. Nota de Broqueville, 7 maart 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

consequenties die een eventuele concessie, hoe miniem ook, zou hebben. De audiënties die de Broqueville aan de burgemeesters verleende, hadden argwaan gewekt. Aan Woeste had de Broqueville verklaard '*Nous couchons sur nos positions*', maar was dat wel zo? De rechterzijde, binnen en buiten het parlement, had absoluut geen vertrouwen in de krachtadigheid van hun minister die heel goed wist dat men hem in de steek zou laten als hij te ver ging.⁵¹

De regering reageerde niet op de beslissing van de BWP. Burge-meester Max probeerde de Broqueville er in een brief van te overtuigen dat het werkelijk om afstel en niet om uitstel ging. Hij bewerkte de regeringsleider om daar iets tegenover te plaatsen. Het ging uiteindelijk toch slechts om de studie van het kiesprobleem, een studie die principieel tot het parlementair electoraat moest worden uitgebreid. De beperking zou in de praktijk toch snel vergeefs en bovendien gevaarlijk zijn. Volgens Vandervelde kon een dergelijk minimalistisch voorstel immers het signaal voor nieuwe agitatie worden.⁵²

de Broqueville liet Woeste de brief van Max lezen. Deze adviseerde er geen gevolg aan te geven. Niet alleen omdat het de ontevredenheid van de rechterzijde verder zou aanwakkeren, maar ook omdat het erop leek dat een nieuw cenakel met politieke macht werd bekleed, de vergadering van liberale burgemeesters! Woeste dacht net als de Broqueville dat de regering beter niet spontaan reageerde op de beslissing van de BWP. Het zou een impliciete erkenning zijn dat er buiten het parlement andere machten bestonden – de burgemeesters en het stakingscomité – met een doorslaggevende rol in de besluitvorming. De oude Woeste wist de minister ook te vertellen wat hem te doen stond ingeval van een interpellatie. De wijze beslissing van het stakingscomité mocht gerust zonder reserves erkend worden, op voorwaarde dat de Broqueville eraan toevoegde dat het in het belang van de arbeidersklasse zelf was, 'het grootste slachtoffer' van de staking. de

---

51. WOESTE, C., *op. cit.*, pp. 415-417; HAAG H., *op. cit.*, pp. 111-113.

52. Max aan de Broqueville, 8 maart 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

Broqueville moest zich er wel voor hoeden de besluitvorming te laten afhangen van een compliment aan de BWP. Want in dat geval zou men hem aanmanen om iets te doen. En elk plan om de grondwet te herzien moest beslist van de hand gewezen worden. Woeste zag er echter geen graten in dat de Broqueville zou zeggen dat nu de stakingsdreiging verdwenen was, de regering *op tijd en stond* het idee van de studiec commissie weer ging opvatten. Maar dat hoefde nog niet te betekenen dat het onderzoek van de gemeentelijke en provinciale kieswetgeving er ook effectief kwam. Verder gaan dan dergelijke verklaringen leek Woeste gevaarlijk:

'Ce serait le triomphe des gauches et l'humiliation de la droite. Grand danger!'.⁵³

de Broqueville's twijfel of de beslissing van de BWP nu al dan niet uitstel van executie betekende, werd allicht nog gevoed door een rapport van het hoofd van de 'police de sûreté' binnen de Brusselse gendarmerie, adjudant A. Mathieu. Via een 'mouchard' binnen het nationaal stakingscomité (Brenskin, afgevaardigde van de Jeunes Gardes⁵⁴), kreeg de gendarmerie tegen betaling van 5 fr. inlichtingen over de vergadering van 6 maart, waarvan de discussie niet wereldkundig gemaakt was. Dat Vandervelde daar voorstelde om de stakingsdreiging officieel in te trekken, maar niettemin de basis aan te raden zich blijvend klaar te houden voor 14 april (en vooral te blijven sparen), trok natuurlijk de aandacht van de Broqueville.⁵⁵ Inderdaad, alleen al de beslissing '*la délibération décrétant la grève générale pour le 14 avril est rapportée*' was voldoende dubbelzinnig opdat een door de wol geverfd strateeg als

---

53. Woeste aan de Broqueville, 8 maart 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322

54. Georges Lambert Théophile Brenskin, geboren te Brussel op 3 maart 1888, elektricien van beroep was in 1913-1914 één van de 55 Brusselse 'anarchisten' die onder een permanent toezicht van de Brusselse politie stonden. SAB, *Politie*, 215/VII.

55. Rapport van Brenskin, 6 maart 1913 (bijlage van rapport Brusselse gendarmerie, 9 maart 1913). ARA, *Papiers de Broqueville*, 325.

de Broqueville onraad rook. In werkelijkheid stond de regering nog steeds onder druk.

1.3. *Toch staking*

de Broqueville was zich bewust dat de regering niet kon blijven zwijgen nadat de socialisten blijk gegeven hadden van wat hij ten aanzien van Koning Albert als 'doorzicht' en 'moed' betitelde. Hij voorzag een netelig debat in het parlement en consulteerde vooraf de katholieke parlementsleden. Hij verklaarde aan de koning dat hij zich zonder de militaire kwestie minder getourmenteerd had gevoeld door de situatie. Deze verklaring kan erop wijzen dat hij liever geen rekening te houden had met de onverzettelikheden van de katholieken. Het kan daarbij ook een argument geweest zijn om zijn eigen onverzettelikheden te legitimeren, wetende dat Albert de pacificatie én de militiewet wenste. Daartegenover stond dat de vrees voor eender welke stap in de richting van een grondwetsherziening een enorme opwinding bij de rechterzijde veroorzaakte. De grote vraag waar de Broqueville zich voor geplaatst zag, was hoe de positie van de socialistische leiders te vrijwaren, zonder terzelfdertijd de katholieke steun voor de militiewet te verliezen. Terecht omschreef hij zichzelf als een evenwichtskunstenaar dansend op het slappe koord.⁵⁶ Met een kleine nota bereidde hij zich voor op het te verwachten parlementair incident. Behendig als hij was, zou de regeringsleider de beslissing van de socialisten lof toezwaaien, maar zijn vroegere verklaringen in herinnering brengen. De houding van de regering rustte immers op twee pijlers: de stakingsdreiging én de verkiezingsuitslagen.⁵⁷

Het was Paul Hymans die op 12 maart⁵⁸ in het parlement uitsluitend vroeg over de plannen van de regering, nu elke buitenparle-

---

56. de Broqueville aan Albert, 11 maart 1913. KA, AE, 61/19.

57. Nota van de Broqueville, s.d. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

58. *Annales Parlementaires*, 12 maart 1913, pp. 858-864. Voor de peripetieën van die bewogen parlementszitting, zie HYMANS P., *op. cit.*, pp. 56-58; WORSTE C., *op. cit.*, pp. 417-423.

mentaire druk verdwenen was. de Broqueville erkende voor het parlement dan toch dat de stakingsdreiging opgeheven was, een moedige en wijze beslissing. Derhalve kon weer gepraat worden over een keshervorming op gemeentelijk en provinciaal vlak. De vloek van een mogelijke illegitieme beïnvloeding rustte niet langer op de regering. Maar de loyaleiteit tegenover het kiezerskorps bleef bestaan zodat van een grondwetsherziening geen sprake kon zijn. de Broqueville liet wel doorschemeren dat de regering eigenlijk een maximale oplossing van het kiesprobleem wenste. De commissie zou dus een absolute vrijheid krijgen.

In feite liet de Broqueville hier opnieuw de deur op een kier; hij had verwacht dat Hymans de uitgestoken hand zou grijpen en bestempelde het als een zware fout dat hij dat niet had gedaan.⁵⁹ Hymans en de linkerzijde verwachtten van zijn kant echter een precieser en definitiever antwoord. Zij waren ontgoocheld, mede omdat de Broqueville tijdens een onderhoud met Max en Vandervelde op 11 maart hoop gegeven had op een (minder subtiel aan boord gelegd?) compromis.

De regeringsleider haalde zich in eigen rangen echter nog meer ontevredenheid op de hals door verder te gaan dan was afgesproken.

Bovendien had de Broqueville de toestemming gegeven om de brief die Max hem op 8 maart had geschreven aan Vandervelde over te maken.⁶⁰ Die brief gaf een helder overzicht van het onderhandelingsproces en liet weinig twijfel bestaan over de rol van de Broqueville. Max had de brief ook aan zijn Gentse collega Braun toegestuurd en hem gevraagd er in het parlement gebruik van te maken als uit de discussie zou blijken dat de pacificatie verkeerd of

---

59. 'Il y avait un grand parti à en tirer; mais tout le monde n'a pas l'habileté de M. Vandervelde.', de Broqueville aan Albert, 25 maart 1913. KA, AE, 61/26. Volgens Fernand Neuray, hoofdredacteur van *Le XXIème Siècle* en zeer goed op de hoogte van de conflicten tussen de Broqueville en de rechterzijde, had de katholieke meerderheid de regeringsleider misschien in de steek gelaten als Hymans had toegehaapt. Nota Neuray, 13 maart 1913, geciteerd in HAAG H., *op. cit.*, p. 114. Die eventualiteit accentueert nog meer de verregaande verzoeningsstrategie van de Broqueville.

60. Max aan Vandervelde, 8 maart 1913. SAB, *Cabinet du Bourgmestre*, 580.

te weinig precies werd voorgesteld.⁶¹ Maar Braun hoefde de Broqueville niet voor voldongen feiten te plaatsen, want als klap op de vuurpijl las Vandervelde de brief integraal voor aan de volksvertegenwoordiging. De ambigue houding van de Broqueville, versterkt door de inhoud van de brief, werd door Woeste opgevangen met een flamboyant betoog dat de eensgezindheid van rechts moest affirmeren. Zijn redevoering deed de deur helemaal dicht.

2. DISCIPLINERING VAN ARBEIDERSPROTEST

2.1. *Getekend, Emile Vandervelde en Edouard Anseele*

De Belgische gezant in Berlijn, Baron Beyens, had het ongetwijfeld bij het rechte eind toen de Duitse kanselier Bethmann-Holweg hem vroeg hoe het kwam dat de socialistische parlementsleden het gebruik van een dermate gevaarlijk actiemiddel hadden kunnen introduceren. Het kon toch niet anders dan dat zij net als hun Duitse collega's door de deelname aan het politiek leven 'een praktische geest' hadden ontwikkeld. Waarom dan een algemene staking, waarvan het succes in het geheel niet in de sterren geschreven stond? Beyens zag goed in dat de officieren door hun soldaten werden gecommandeerd. Geloven in de almacht van de parlementaire leiders was fout, daar waren kanselier en gezant het roerend over eens.⁶²

Het is bijzonder revelerend om de genese van de staking binnen de BWP, die bekend was via de gepubliceerde congresverslagen van 30 juni 1912 en 23-24 maart 1913, nu ook op basis van de interne verslagen van het Bureau en de Algemene Raad van de partij te kunnen bekijken.⁶³

Onder druk van het verkiezingsoproer in 1912 en de roep om een algemene staking vanuit de basis, haalde de partijleiding dat

---

61. Max aan Braun, 9 maart 1913; Braun aan Max, 11 maart 1913. *Ibidem*.

62. Beyens aan Davignon (Minister Buitenlandse Zaken), 18 april 1913. AMBZ, *Classement B*, 186/III.

63. AMSAB, *Bureau en Algemene Raad BWP*, 1912/4.

actiemiddel na tien jaar weer boven. Het was inderdaad 'de massa' en niet de radicale linkse stroming die aan de basis lag van de algemene staking in 1913. De beslissing daartoe was al in de maak tijdens de spoedvergadering van het Bureau op 4 juni 1912. Het Bureau constateerde terecht dat de protestbewegingen op geen enkele manier verandering in de politieke situatie konden brengen en dat massacres moesten vermeden worden.

Het bloed dat er sinds de beroerde gebeurtenissen in 1902 nog aankleefde en nu weer gevloeid had in Luik, Brugge en Verviers, moest zorgvuldig van het stakingswapen vandaan worden gehaald.

De uitzonderlijk druk bijgewoonde Algemene Raad van 5 juni dacht daar niet anders over.⁶⁴ De Raad besliste unaniem dat de talrijke partijleden die naar Brussel waren afgezakt om hun stem te laten horen, niet aan de discussies mochten deelnemen. Er werd allesbehalve een ideologisch debat gevoerd – wat eerlijk gezegd nogal ongepast zou zijn geweest. Ook de mislukte kartelpolitiek was niet aan de orde. We krijgen veeleer het beeld van een luciede kosten-baten-analyse, die ad hoc werd gemaakt en waarbij de strategische keuze om een algemene staking te proclameren heel goed werd afgewogen.

Jules Destrée opende het debat. Het is bekend dat hij tijdens het Congres van 30 juni de radicale stroming binnen de partij vertolkte en het elan van de massa hoger inschatte als politieke factor dan andere partijleiders.⁶⁵ Interessant zijn de argumenten die achter zijn

---

64. Aanwezig waren: Baeck, Bertrand, de Brouckère, Debunne, Delporte, Lekeu, Vandervelde, Wauters, Van der Smissen, Bergmans, Solau, Tillmans, Dumont, Delanoy, Demey, Pladet, Elbers, Van Roosbroeck, Defaux, Des Essarts, Souplit, Lombard, Debacker, Debarsy, Laboule, Galopin, Troclet, Colleaux, Lefevre, Ronvaux, Evrard, Decaluwé, Périquet, Van Hoyelandt, Conreur, Lepers, Vande Meulebroecke, Rousseau, Driesschaert, Claes, Wathoul, Gryson, Deman, Jauniaux, Serwy, Vinck, Debrauwere, Denies, Denis léon, Glibert, Hannick, Tiberghien, Roos, Isebaers, Terwagne, Huysmans, Caellewaert, Cavros, Destrée, Lambillisse, Leonard, Anseele, Hubin, Dejardin, H. Denis, Donnay, Schinler, Bologne, Furnémont, Allard, Brenez, Maroille, Pepin, Horlait, Mansart, Dauvister, Pirard, Pastur, Deschutter, Hallet, Libioulle, Bastien, Coppieters, Lafontaine, Berloz.

65. LIEBMAN M., *op. cit.*, p. 163 en 247-248 (een portret van Destrée); MOMMEN A., *op. cit.*, pp. 226-227; RENARD C., *op. cit.*, p. 255.

radicaal discours op het congres schuilgingen en die voor hem een algemene staking noodzakelijk maakten.⁶⁶

Temidden van de hevige agitatie mocht de arbeidersklasse niet aan zichzelf worden overgelaten. Dat zou zowel voor de arbeiders zelf als voor de BWP-organisaties heel gevaarlijk zijn. De beweging zoals ze nu was gelanceerd, had geen kans op slagen omdat het parlement niet zetelde en de regering alle mogelijke repressieve maatregelen had getroffen. De energie die van de arbeidersklasse uitging mocht nochtans niet onbenut blijven. Destrée vond dat de beweging moest gekanaliseerd worden om tegen 9 juli, dag waarop Kamer en Senaat werden bijeengeroepen, uit te monden in een algemene staking. Destrée vertolkte de visie van de Federatie van Charleroi, die klaar was om op korte termijn in staking te gaan als de rest van het land zou volgen.

Volksvertegenwoordiger Hubin was daar niet voor te vinden omdat hij vreesde voor oproeren en geweld, uitgelokt door de gendarmerie. De consequenties van een algemene staking moesten dus heel goed afgewogen worden.

Er tekende zich een breuklijn af tussen de Waalse afgevaardigden enerzijds en de Vlaamse en Brusselse anderzijds,⁶⁷ niet zozeer over het principe dan wel over de timing van een gekanaliseerde algemene staking. Maroille (Borinage), Rousseau (Centre), Troclet (Luik) en Davuister (Verviers) schetsten voor de Algemene Raad de situatie in Wallonië en pleitten voor een adequate strategie om het uitzichtloze conflict te beheersen. Want daar was het hen in de eerste plaats om te doen. Een uitlating van Troclet is in dit verband exemplarisch:

---

66. Wat volgt is integraal gebaseerd op het verslag van de Algemene Raad, 5 juni 1912. AMSAB, *Bureau en Algemene Raad BWP*, 1912/4.

67. Die breuklijn liep parallel met de verkiezingsuitslagen van het antiklerikaal kartel: in Vlaanderen 21 verkozenen (tegenover 61 katholieken), in Wallonië 48 (tegenover 18 katholieken). Brussel had 14 kartelisten en 12 katholieken naar het parlement gestuurd.

‘Il faut assigner un but à la classe ouvrière en révolte et ce but c’est le congrès et une nouvelle agitation en faveur du SU’.

Paul Pastur vroeg zich af of op Brussel en Vlaanderen kon gerekend worden bij een algemene staking:

‘Ne venez pas nous dire qu’il faut fortifier les cadres, créer des organisations; voilà 25 ans qu’on nous dit cela; ce n’est pas avec cela que nous calmerons la masse ouvrière’.

De meest extreme verdediger van zo’n bureaucratische staking was de syndicalist Bergmans. Zijn achterban zou niet vertrekken zonder de zekerheid stakersgeld te trekken zoals voorzien in de statuten.

Louis de Brouckère – ofschoon hij de invloedrijkste woordvoerder was van de linkse oppositie tegen het BWP-reformisme – was een intellectueel die weinig oog had voor populaire dynamieken.⁶⁸ Dat wordt bevestigd door zijn houding tegenover de aan te nemen strategie in 1912-1913. De regering van het bourgeois-blok zou met een letterlijke aderlating in de arbeidersbeweging alleen maar sterker worden. Een algemene staking in juli was zondermeer gevaarlijk – de staking moest lang van tevoren worden voorbereid en was onmogelijk zonder een behoorlijke syndicale organisatie. De Brouckère meende dat de BWP er pas over 2 à 3 jaar klaar voor zou zijn:

‘J’estime qu’il faut l’indiquer nettement à la classe ouvrière comme un but d’avenir et non immédiat [...] nous ne pouvons la faire vaincre immédiatement, nous n’avons par conséquent pas le droit de la faire éclater en ce moment’.

Hendrik de Man, de andere tenor van de links-radicalen vleugel in de BWP, hield gedurende het hele debat zijn mond.

Voor Anseele was de onmiddellijke algemene staking nog om een andere reden uitgesloten: de mobilisatie van verschillende militielichtingen, waarmee de regering de beste en vurigste elementen in de BWP zou afromen en vele arbeidersfamilies tegen

---

68. Een portret in LIEBMAN M., *op. cit.*, pp. 248-251.

de partij zou opzetten. Anseele stemde in met het voorstel Destrée, maar wilde het goede moment afwachten en ondertussen de BWP-organisaties voorbereiden zonder een datum voorop te stellen. De Walen verweet hij dat ze hun problematische positie tegenover de spontane stakingen wilden oplossen door de beweging over het hele land uit te breiden, terwijl ze zelf niet in de opportuniteit van die beweging geloofden. Iedereen was het inderdaad over deze inopportunititeit eens. Maar zoals Huysmans zei, moest de BWP de achterban doen inzien dat de partij nog pijlen op haar boog had.

Ook patron Vandervelde verklaarde zich akkoord met Destrée en aanvaardde de beslissing van de Federatie van Charleroi die overeenstemde met het oordeel van het Bureau. Maar twee zaken wilde hij niet: oproer en een algemene staking op korte termijn, wat voor hem op hetzelfde neerkwam. De regering bevond zich in de positie van een leeuw om oproer in het bloed te smoren en zou zich eens te meer opwerpen als heiland van de orde. De moeilijkheid was dus 'de vrienden' tot rede te brengen. Een nieuwe actie voor algemeen stemrecht was goed in die optiek, maar wat zou de partij doen als de klerikalen met vrouwenstemrecht op de proppen kwamen? De algemene staking die de stemrechtbeweging moest stutten, diende lang en geduldig te worden voorbereid zodat de nationale eenheid bewaard bleef. De politieke en economische realisaties van de partij mochten niet op het spel worden gezet.

Destrée was teleurgesteld over de nadruk die werd gelegd op de kosten van een onmiddellijke algemene staking. Het was duidelijk en ook zeer gevaarlijk dat men elders niet zo ver wilde gaan als in Henegouwen. Hij had tenminste gehoopt dat de Algemene Raad geroerd zou geweest zijn door de mooie beweging in Wallonië:

'Cet élan est émouvant et croyez moi il est nécessaire. Il ne faut pas le laisser refroidir. Il faut actuellement le calme, mais il faut aussi le mouvement'.

Destrée verklaarde dat hij op het Congres de algemene staking zou verdedigen en eiste dat de uiteindelijke beslissing niet *en petit comité* zou vallen maar dat de partij zich er democratisch diende over uit te spreken.

De temporiserende strategie van Vandervelde, Anseele en de Brouckère haalde het op het Buitengewoon Congres van 30 juni 1912. Want als de 1584 afgevaardigden daar allemaal mandaat hadden gekregen om de algemene staking te decreteren, dan stemden ze ook, plechtig en unaniem, de resolutie van de Algemene Raad om er een gedisciplineerde beweging van te maken.⁶⁹

Op die manier kreeg de BWP-top de macht in handen om het open conflict te beheersen. In plaats van het elan van de massa te benutten en de wil tot macht in daden om te zetten, zoniet langs parlementaire dan maar langs buitenparlementaire weg,⁷⁰ werd het enorme actiepotentieel gekanaliseerd van bovenaf. De parallelorganisatie die speciaal daarom op poten werd gezet, zou geleidelijk aan een eigen finaliteit ontwikkelen (cfr. 2.2.).

Ondertussen voerde de partij in het parlement haar op verzoening gerichte politiek. Met name Emile Vandervelde achtte een algemene staking gegeven de politieke verhoudingen weinig opportuun. Die politieke inopportunititeit verklaart het talmen, het uitstellen, de hoop op een compromis en uiteindelijk de tijdelijke intrekking van de staking na de onderhandelingen met Max en de Broqueville. Het was de parlementaire groep die dat voorstelde aan het nationaal stakingscomité op 6 maart 1913.⁷¹ Binnen de parlementaire groep

---

69. '[...] Nous voulons la grève générale, nous la préparerons formidable et irrésistible; mais nous la voulons pacifique, en dépit de toutes les provocations et de tous les incidents possibles; il ne peut être question de la décréter dès juillet prochain; il faut qu'une vaste Comité soit constitué qui réunira des délégués de toutes les grandes organisations politiques et économiques; ce Comité agira sans relâche et, par toutes les mesures utiles, préparera la grève; il la décrètera aussitôt qu'il aura conquis la conviction que, la masse ouvrière étant prête, le moment est propice'. *Rapport Officiel du Congrès Extraordinaire du 30 juin 1912*, pp. 55-56.

70. Als woordvoerder van de strijdbare Federatie van Charleroi verdedigde Jules Destrée die strategie vol vuur tijdens het Congres, maar als partijleider ondertekende hij mede de slotresolutie.

71. Van die vergadering bestaat jammer genoeg geen neerslag in de verslagboeken van de Algemene Raad. We moeten het stellen met het eerder geciteerde rapport van de Brusselse gendarmerie, 9 maart 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 325.

bleek niettemin verdeeldheid te bestaan. Hubin, die de vergadering van 6 maart uitgeroemd voorzater, verklaarde er dat hij met tegenzin voor intrekken van de staking zou stemmen omdat een dergelijke beslissing een vernedering ten aanzien van de regering betekende. Het voorstel dat uiteraard door Vandervelde werd verdedigd, ontketende ook een hevige discussie met de leider van het Brussels bediendensyndicaat en latere communist, Joseph Jacquemotte.⁷² Hier zien we de extreem-linkse oppositie binnen de BWP zich duidelijk profileren. Wat Vandervelde zei, was het evangelie niet, zijn 'cochonneries' verdeelden de socialistische partij, de leiders riskeerden heel Wallonië op hun nek te krijgen. Jacquemotte was woedend, de tranen stonden hem in de ogen toen hij ook Jules Destrée het verwijt naar het hoofd slingerde dat hij in 1902 in de fauteuils van de Munt zat terwijl de arbeiders zich lieten afslachten in de straten. Destrée riposteerde dat hij dat weer zou doen als de arbeiders tegen de zin van de leiding in staking gingen.

Jacquemotte stond nochtans niet alleen met het idee dat het partijcongres moest geconsulteerd worden voor zo'n zware beslissing als het intrekken van de staking. Louis de Brouckère onthield zich precies om die reden bij de stemming hoewel hij de intrekking op zich een gelukkige beslissing vond.

Het voorstel van Vandervelde werd uiteindelijk vrijwel unaniem aanvaard, maar niet zo unaniem als de BWP publiek verkondigde. Jacquemotte, De Coninck en Chapelier (die Vandervelde voor 'polichinelle' had uitgemaakt)⁷³ stemden tegen; Hubin, Souplit, Falony, De Vlamynckx, Van Roosbroek, de Brouckère, Galopin, Penez, Uytroever, Martens, Everling en J. Wauters onthielden zich.

---

72. De rol van Jacquemotte en de revolutionair-syndicalistische groep rond *L'Exploité* wordt behandeld door LIEBMAN M., *op. cit.*, pp. 251-253; MOMMEN A., *op. cit.*, pp. 214-215 en vooral STEINBERG M., *A l'origine du communisme belge: l'extrême-gauche révolutionnaire d'avant 1914. Cahiers Marxistes*, 3, (1970-1971), pp. 16 e.v.

73. Emile Chapelier (°Baude, 9/9/1870; drukker-typograaf. SAB, *Politie*, 215/VI/10) was ex-anarchist en leidde samen met Jacquemotte en de journalist Raphaël Rens het Brussels bediendensyndicaat, basis van revolutionair extreem-links binnen de BWP. STEINBERG, M., *op. cit.*, p. 16.

Uit het stemgedrag blijkt dat de tegenstellingen tussen 'revolutionairen' en 'reformisten' niet zo bepalend waren voor de actiebereidheid als eventueel kan worden verondersteld, behalve wat de tegenstemmers betreft. De extreem-linkse Raphaël Rens stemde evenwel voor, evenals de vurige Jules Destrée en het gros van de andere Waalse afgevaardigden. En ook Hendrik de Man en Léon Meysmans sloten zich aan bij de parlementairen.⁷⁴

Na de ontgoochelende onderhandelingen (zie 1.2.) moest de knoop uiteindelijk toch op het Paascongres doorgehakt worden. Op dat ogenblik was de partijtop openlijk verdeeld. De ene groep met als voornaamste tenoren Vandervelde, Huysmans, de Brouckère en Bertrand trachtten vooralsnog de massa-actie te verhinderen. Maar Anseele, nochtans het boegbeeld van het reformisme, geprivilegieerde gesprekspartner bij de onderhandelingen met Max én op de hoogte van de toekomstplannen van de Broqueville, dacht er anders over. Al op 12 maart, vlak na het parlementair débâcle, had hij de Gentse socialisten voor de staking doen stemmen, een daad waaraan Vandervelde zich niet had verwacht en waar hij ook niet tegenop kon. 'Il n'y a plus rien à faire', zei hij aan Paul Hymans, 'Le sort en est jeté'.⁷⁵

De realistische politici moesten op het Paascongres inbinden. Tegenover het standpunt van Huysmans dat staken voor een eenvoudige bevoegdheidsuitbreiding van een commissie waanzinnig was, stelde Anseele dat de heren van de commissie eindeloos zouden blijven studeren en altijd op voorwaarde dat de arbeidersklasse zijn mond hield en uiteindelijk totaal zou versuffen. Hij stond een offensieve actie voor. Volgens Vandervelde was de Gentse voorman niet meer voor rede vatbaar.⁷⁶ Anseeles actiebereidheid was echter door andere motieven geïnspireerd dan door de

---

74. Rapport gendarmerie Brussel, 9 maart 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 325. Er namen minstens 107 leden van het nationaal stakingscomité deel aan de stemming.

75. HYMANS P., *op. cit.*, p. 59.

76. *Ibidem*

koude logica dat de staking de grondwetsherziening niet zou kunnen afdwingen. Ten eerste zag hij de politieke functionaliteit van de staking op langere termijn.⁷⁷ Ten tweede was hij beducht voor de eenheid van de socialistische arbeidersbeweging die al zo lang op een actie was voorbereid.⁷⁸ Die principes werden vertaald in de vier doelstellingen van de algemene staking, ook door Anseele geformuleerd: 1) algemeen stemrecht; 2) de eenheid van het Belgisch socialistisch proletariaat bewaren; 3) het zelfvertrouwen van de arbeidersklasse bewaren; 4) het wapen van de algemene staking intact houden voor verdere strijd. Hieruit blijkt duidelijk hoe de algemene staking in 1913 uiteindelijk meer een interne dan wel een externe functionaliteit kreeg. De drukkingsfunctie was minder belangrijk dan de invloed van de manifestatie op de partij zelf. Verderop zal blijken dat de lange voorbereiding nevenfuncties had, die vooral met de materiële en morele verheffing van het proletariaat in socialistische zin verband hielden. Die interne factoren moeten bij de beoordeling van de effectiviteit van de algemene staking mee in rekening gebracht worden. Het politieke succes van de staking stond inderdaad niet in de sterren geschreven, wel integendeel. Maar als Vandervelde, zoals hij op het Paascongres bekende, gedurende zes maanden al het menselijke en bovenmenselijke had gedaan om de arbeidersklasse en het land een algemene staking te besparen, dan tekende Anseele voor de 'soldaten', voor de basismilitanten die zich meer dan zes maanden hadden ingezet voor de organisatie ervan. Vandervelde begreep dat daar niet tegen op te

---

77. 'Nous savons que [la grève générale] ne pourra donner le suffrage universel pendant sa durée et que ce mouvement devra être suivi d'une action énergique et persistante, et peut-être d'autres grèves'. *Compte Rendu Officiel du XXVIIIème Congrès tenu les 23, 24, 25 mars 1913 et du Congrès Extraordinaire tenu le 24 avril 1913 à Bruxelles*. Bruxelles, 1913, p. 21.

78. 'Par la Grève Générale nous maintenons l'unité de la classe ouvrière. Voilà pourquoi la Grève Générale est indispensable. Nous n'avons cessé de la prêcher, de la faire entrer dans le chair du prolétariat depuis le 30 juin, et malheur à ceux qui barreraient la route à un mouvement, qui est comme celui-ci dans les entrailles du prolétariat'. *Ibidem*, p. 21.

tornen viel.⁷⁹ De tegenstanders van de staking verklaarden als besluit, voor het Congres tot de stemming overging:

‘Nous allons être battus, mais nous demandons qu’après nous avoir battus, vous nous donniez une place à vos cotés pour nous battre contre l’ennemi commun’.⁸⁰

Een denderend applaus verzekerde hen ervan dat de stakers van morgen hun rangen zouden openstellen en dat de parolen – vreedzaam, wettelijk, groots, gedisciplineerd – zouden opgevolgd worden.

De BWP-leiding bewees met de staking van 1913 een efficiënte controle over haar basis verworven te hebben. Dat was zowel te danken aan de oratorische talenten van de grote leiders als aan het organisatorisch bouwwerk dat de staking droeg.

2.2. *Finaliteit en effectiviteit van een organisatorisch hoogstandje*

Het *Comité National du Suffrage Universel et de la Grève Générale*⁸¹ was samengesteld uit 1) de Algemene Raad, 2) de Syndicale Commissie, 3) het Comité van de Federatie van Coöperatieven en 4) de Comités van de Nationale Federaties van beroepsverenigingen. Een doorgedreven centralisatie van de

---

79. ‘Vouloir remonter en ce moment le courant en faveur de la grève serait un effort absolument vain. Ce serait vouloir nager à contre-courant dans les rapides du Congo ou du Niagara’. *Ibidem*, p. 41.

80. *Ibidem*, p. 53. de Broqueville zag de situatie binnen de socialistische partij op dat ogenblik als volgt: ‘La Grève générale se prépare sans le moindre enthousiasme du côté des intellectuels socialistes; ils ont conscience qu’une faute très lourde se prépare. Au lieu de marcher contre le mal, ils le suivent; telle est la mesure de leur courage. Pendant des mois ces messieurs ont, par la voie de la presse, saturé de mensonges et de surexcitations les cerveaux de leurs coreligionnaires; aujourd’hui ils paraissent consternés en constatant la réalité de l’incendie et, pour sauver leur situation, ils sont prêts à tout dire et à tout faire’. De Broqueville aan Albert, 25 maart 1913. KA, AE, 61/26.

81. De informatie over het organisatorisch raamwerk komt, tenzij met expliciete verwijzing naar andere bronnen, uit VANDERVELDE E., DE BROUCKERE L., VANDERSMISSEN L., *La Grève générale en Belgique (Avril 1913)*. Paris, 1914, pp. 108-138.

beslissingsmacht in handen van het Bureau van de Algemene Raad neutraliseerde de risico's die de participatie van alle arbeidersorganisaties (inclusief de niet bij de partij aangesloten vakbonden) meebracht. Het nationaal stakingscomité had een dubbel doel: de publieke opinie bewerken voor algemeen stemrecht en een vreedzame staking organiseren. Daartoe werden vier speciale commissies en een uitvoerend comité in het leven geroepen. Het uitvoerend comité was samengesteld uit de Algemene Raad, de Syndicale Commissie, de Federatie van Coöperatieven en een afgevaardigde uit elke speciale commissie. De vakbonden als zodanig namen dus geen deel aan het uitvoerend orgaan. Het Bureau van de BWP fungeerde daarbovenop als uitvoerend bureau.

Alle georganiseerde krachten van de socialistische arbeidersbeweging werden bij de infrastructuur van de staking betrokken. Ze werden gecentraliseerd in één overkoepelend orgaan zodat een daadwerkelijke controle over de diverse verenigingssoorten mogelijk was en de onderlinge antagonismen overbrugd en georiënteerd konden worden op de politieke actie. In de praktijk bleken niet alle radertjes van deze machine even goed te functioneren. Het overwicht van de partij werd door de hiërarchische opbouw van de organisatie bevorderd en leidde tot een apatische houding van met name de Syndicale Commissie. We zagen al dat ook de participatie van de onafhankelijke vakbonden een fictie was. Binnen de Syndicale Commissie was een groep aanwezig onder leiding van Jacquemotte die het belang van de directe actie tegen het patronaat wilde bevestigd zien. Na de staking kwam uit die hoek kritiek los op de leiding van de Syndicale Commissie die geen enkel initiatief had genomen en zich niet had geprofileerd ten aanzien van de partijpolitieke organisatie, terwijl de coöperatieve beweging zich van haar kant wel met de bevoorradingkwestie had ingelaten.⁸²

Dé innovatie die de algemene staking organisatorisch verschillend maakte van alle andere acties in het verleden, bestond uit de

---

82. S.n., *Une grande figure du mouvement ouvrier belge. Joseph Jacquemotte. Articles et interpellations parlementaires*. Brussel, 1961, p. 16.

vier speciale commissies. De commissies moesten ervoor zorgen dat de doelstelling van het stakingscomité verwezenlijkt werd: een grootse, vreedzame staking organiseren. Terwijl het politieke doel van de staking zelf van in den beginne niet anders dan zeer beperkt kon zijn, was het streven naar een gedisciplineerde beweging een doel op zich. Hadden de disciplineringsstrategieën het beoogde effect? Om die vraag te beantwoorden, gaan we na wat de doelstellingen waren van de speciale commissies, welke middelen werden gebruikt en zoeken we naar indicaties van de respons aan de basis.⁸³

De *Commissie voor Financiën* kreeg de moeilijke opdracht om gedurende verschillende weken te zorgen voor de bestaanszekerheid van een doelgroep van minstens 400.000 stakers plus gezin. Slechts één derde van de potentiële stakers was gesyndiceerd. Omdat het om een politieke staking ging, wilde de BWP de kassen van vakbonden en coöperatieven niet inschakelen. Deze pijlers van de arbeidersbeweging moesten behoed worden voor de materiële en morele risico's verbonden aan een grootscheepse onderneming die aan hun doelstellingen voorbijging.

Het zwaartepunt van de financiële mobilisatie lag bij de bevordering van het individueel spaargedrag. De arbeiders moesten tijdens de politieke staking voor zichzelf kunnen zorgen, een essentieel liberale gedachte. Er werd een speciale coöperatieve maatschappij opgericht die spaarzegels van 0,25 tot 5 fr. aanbood in alle lokale en regionale afdelingen. Het was een kwetsbare plek in de voorbereiding. Ten eerste was het lang onduidelijk of de staking effectief zou uitbreken. Ten tweede was het individuele sparen helemaal niet verankerd binnen de socialistische arbeidersbeweging in die fase van haar ontwikkeling.⁸⁴ Voor de tegenstanders was de

---

83. Cfr. de theoretische en methodologische uitgangspunten bij LIS C., SOLY H., VAN DAMME D., *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914)*. Leuven, 1985, pp. 11-37.

84. WITTE E., DE PRETER R. (red.), *Samen sparen. De geschiedenis van de spaarbank Codep en haar voorlopers*. Leuven, 1989, passim.

spaaractie een uitstekend argument om de stakers te demoraliseren en de partijtop ('zij zullen alles opsouperen') in diskrediet te brengen.

Uit de rapporten die de Broqueville toegestuurd kreeg over de op handen zijnde staking blijkt dat de acties om het individueel sparen te promoten doorgaans geen denderend succes kenden.

In Brussel waren er 2.556 spaarders die samen een bedrag van 50.135,5 fr. in spaarzegels deponeerden. Ten opzichte van het gemiddeld aantal stakers in het Brusselse tussen 14 en 24 april, dat volgens de rijkswachtcijfers 15.336 bedroeg en volgens de organisatoren 26.474, is het resultaat niet onbehoorlijk, maar zeker niet overweldigend. Van die 2.556, spaarden 695 Brusselse arbeiders slechts 10 fr., het minimumbedrag van een spaarkaart. Er werden 591 spaarkaarten ingeleverd die dat bedrag niet haalden. Als de arbeider tijdens de staking zijn spaarsom in baar geld kwam opvragen, werd geen interest uitgekeerd. Een opvraging in aankoopbonnen leverde 10% op. Toch werd van het totaalbedrag van 50.135 fr. slechts 28.200 fr. (exclusief interest) in aankoopbonnen uitgekeerd.⁸⁵ In Gent spaarden de leden van de Vooruit 11.000 fr. plus tienduizenden broodkaarten.⁸⁶ Doch in twee kleine gemeenten in het arrondissement Charleroi werd door 1.250 arbeiders op een totaal van 2.250 stakers respectievelijk voor 14.500 en 17.717,5 fr. gespaard.⁸⁷ Veel hing af van de manier waarop de spaaractie lokaal georganiseerd werd, van de lokale tradities en van de financiële spankracht van de plaatselijke stakerscomités.

Het Brussels stakingscomité besteedde voor zowat hetzelfde bedrag als dat wat individueel gespaard was, nl. voor 51.288,5 fr., aan stakerssteun, wat ongeveer de helft was van de ontvangsten van de lokale commissie voor Financiën. Daarbij diepten de Brusselse

---

85. *La Grève Générale. Avril 1913. Rapport du Comité Bruxellois du Suffrage universel et de la Grève générale.* Bruxelles, 1913, pp. 85-88.

86. AVANTI, *Een terugblik. Bijdrage tot de geschiedenis der Gentsche Arbeidersbeweging.* Gent, 1930, Deel II, p. 373.

87. VANDERVELDE E., DE BROUCKERE L., VANDERSMISSEN L., *op. cit.*, pp. 261-262.

syndicaten, in weerwil van de richtlijnen, nog eens 46.271,5 fr. aan stakerssteun uit hun respectievelijke kassen op.⁸⁸ Die cijfers leren dat de individuele spaarpromotie inderdaad niet de verhoopte respons kreeg.

Precieze cijfers voor het hele land zijn en waren destijds ook moeilijk te achterhalen. Een (onvolledige) enquête van de BWP wees uit dat 23.944 arbeiders aan de officiële spaaractie hadden deelgenomen en samen 412.948,5 fr. hadden gespaard in functie van de staking.⁸⁹ Ter vergelijking: de (nationale) Commissie voor Financiën verspreidde in totaal 95.075 spaarkaarten en 897.100 spaarzegels ter waarde van 728.350 fr.⁹⁰ Indien die zegels allemaal aan de man gebracht waren, had de som nog niet volstaan om in het levensonderhoud te voorzien van 400.000 stakers plus gezin gedurende verschillende weken. Maar was dat echt de bedoeling? Was de algemene staking niet eenvoudig een aanleiding om het individueel arbeiderssparen te promoten?

De Commissie voor Financiën had als tweede pijler een stakingsfonds gericht op meer kapitaalkrachtige sympathisanten. Vandervelde onthulde in zijn mémoires dat hij tijdens de staking een vette cheque ontving van een directeur van de Société Générale, die er later gouverneur zou worden.⁹¹ Ongetwijfeld ging het om Emile Francqui die met andere woorden reeds aan de vooravond van WOI de integratie van de socialisten in de burgerlijke democratie actief stimuleerde.

Officieel werd het geld verzameld via intekenboekjes (sommen tot 1000 fr.), inschrijvingslijsten, stortingsbulletins, feesten, collectes en cafésparen. 75% van dit fonds was bestemd voor de stakers in het arrondissement waar de som was ingezameld, 25% voor propaganda en administratie. De stakingsfondsen waren dus regionaal georganiseerd. De federaties moesten op eigen kracht en op basis

---

88. *Ibidem*, p. 83-84.

89. *Ibidem*, p. 262.

90. *Ibidem*, pp. 122-123.

91. VANDERVELDE E., *op. cit.*, p. 63.

van welomschreven richtlijnen de hulpbehoevenden steunen en waren financieel verantwoordelijk. Slechts in uiterste noodgevallen zou het nationaal stakingscomité tussenkomen. Maar ook de gedecentraliseerde financiële mobilisatie bleek niet overal even efficiënt georganiseerd. Ten bewijze daarvan de moeilijkheden die de BWP ondervond om precieze cijfers te krijgen van de arrondissementsfederaties. 25 federaties haalden samen 277.930 fr. op (waarvan Brussel alleen al 98.004 fr.). Bovendien besliste het Bureau na een lange discussie die jammer genoeg niet werd genotuleerd, om de centraal ontvangen fondsen toch te verdelen over de regio's op basis van de financiële verslagen van de federaties.⁹² Ook werd beslist de aanvankelijk geplande centrale heffing van 10% op de regionaal ingezamelde gelden maar zo te laten, evenals de betaling van het materiaal geleverd door het centraal stakingscomité.

Het centrale orgaan beschikte over een reservefonds van 258.575 fr. betrokken uit giften van buitenlandse sympathisanten⁹³ of Belgische emigranten, de eigen pers, mutualiteiten en andere zuilorganisaties. Partijmandatarissen en functionarissen werden geacht tijdens de staking minstens de helft van hun inkomen aan het stakingsfonds af te staan, maar die maatregel leverde het stakingscomité slechts 4.343 fr. op. Volgens Paul Hymans hadden

---

92. Verslagen Bureau 28 april en 8 mei 1913. AMSAB, *Bureau en Algemene Raad BWP*, 1913/1. Tijdens de vergadering van 8 mei is sprake van een 'tweede repartitie' van 77.500 fr. die als volgt werd verdeeld: Aalst: 1000 fr., Ath-Doomik: 3000 fr., Oudenaarde-Ronse: 1500; Brugge: 1000; Charleroi: 15.000; Gent: 8.000; Huy: 4000; Luik: 12000; Leuven: 1000; Mons: 10.000; Namen: 3000; Nijvel: 2500; Soignies: 6000; Thuin: 2500; Verviers: 6000; Wareme: 1000. De rest van de centrale fondsen, ongeveer 25.000 fr. zou als reserve gehouden worden. Van de eerste verdeling vond ik geen sporen terug.

93. De BWP-leiding bewam van de Duitse socialisten 1 miljoen mark voor de staking! Deze gigantische som werd aan de pas opgerichte Bank van den Arbeid toevertrouwd en wellicht nooit terugbetaald. VANTHEMSCHE G., Van regionale spaarkassen naar Coop-deposito's. In WITTE E., DE PRETER R. (red.), *Samen sparen. op. cit.*, p. 200. De rol van de Bank van den Arbeid in de materiële ondersteuning van de staking is zeer onduidelijk. Het is m.i. onwaarschijnlijk, gezien de korte duur van de staking, dat het geld effectief voor de stakers is gebruikt.

de Brusselse socialistische gemeenteraadsleden niet bepaald veel zin om het zware pecuniaire offer te brengen.⁹⁴

De *Propagandacommissie* verzorgde de communicatie met de basis, de publieke opinie en specifieke belangengroepen. De BWP was in staat op efficiënte wijze een waarachtige propagandamachine in werking te stellen, gezien de partij op een jarenlange ervaring steunde en over de noodzakelijke financiële middelen beschikte via het speciaal opgericht propagandafonds binnen de Commissie voor Financiën. De BWP-basis werd doelmatig bewerkt om tot een gedisciplineerde krachtenbundeling van gematigden en radicalen te komen. Naast algemene manifesten en brochures, zoals *A la population* (1.020.000 exemplaren) en *Le vote plural renversé* (1.031.400 exemplaren) werden ook specifieke doelgroepen aangesproken. De mijnwerkers kregen in een speciaal voor hen bestemd manifest op het hart gedrukt dat ze kalm moesten blijven, evenals de dokwerkers. Daartegenover stond een 'propagandabrochure voor Vlaamsch-België', gericht aan de 'brave maar twijfelachtige en kortzichtige vrienden', de 'mensen die niet verder zien dan hun neus lang is'; zij kregen een uitvoerige uitleg over het waarom van de staking en de deugden van het algemeen stemrecht.⁹⁵ De brochure van A. Dewinne, *Aux ouvriers croyants* (854.000 exemplaren) probeerde de gelovige arbeiders voor de staking te mobiliseren.

Het hoofdaccent werd tijdens de lange voorbereidingsperiode op het spaargedrag gelegd. Aan het devies 'Spaar voor de algemene staking' dat algemeen en permanent verspreid werd via de pers⁹⁶ en de speciale publicaties van de propagandacommissie, was een campagne voor de algemene alcoholstaking gekoppeld. Bij het

---

94. Hymans P., *op. cit.*, pp. 59-60.

95. S.n., *Is de A.W. noodzakelijk en rechtvaardig?* Gent, 1913, 24 p.

96. Een voorbeeld in kamavalstijd: 'De algemene werkstaking voor de deur staande, ware het vanwege de werklieden eene misdaad zich in de roes der Kamavalslemperijen te laten meeslepen. Arbeiders! Om de algemene werkstaking vredelievend, maar onweerstaanbaar te maken: Spaart! Spaart! Verbrast uw geld niet! Spaart Spaart!'. Deze tekst was over de hele breedte van de voorpagina van de *Vooruit* van 1 februari 1913 afgedrukt.

manifest *'Travailleurs du pays entier, préparez la G.G.'*, dat vanaf 1 september 1912 op 1.020.000 exemplaren verdeeld werd, was bijvoorbeeld een oproep van de *Loge des Bons Templiers Socialistes* gevoegd om onmiddellijk al met de alcoholstaking te beginnen. De *Loge des Bons Templiers Socialistes* was onder impuls van Vandervelde opgericht en zetelde te Brussel. Het was een afdeling van de neutrale *Ordre des Bons Templiers* (1901), op haar beurt afgescheurd van een veel oudere, religieuze orde die tegen alcoholisme ageerde in België, Frankrijk en Zwitserland. De alcoholstaking kaderde in de anti-alkoholcampagne die de BWP al jaren voerde.⁹⁷ De algemene staking was een uitstekende gelegenheid om de arbeiders tot matiging en onthouding te stimuleren; de stakersspaarpot moest gevuld worden en de zuipschuit werd een dubbel doel voor ogen gehouden. Vandervelde, één van de grootste bezielers van de anti-alkoholcampagne, stelde na de staking tevreden vast:

'On vit des alcooliques invétérés faire l'effort de devenir abstinents totaux pendant toute la durée de la grève'.⁹⁸

De *Commissie voor levensmiddelen en het tellen van de stakers* kreeg de taak en gros voedingswaren in te slaan en te verdelen naargelang de plaatselijke behoeften. Omdat praktische en financiële problemen rezen bij de distributie van volledige maaltijden, viel de keuze op brood en 'communistische soep'. De soep- en broodbedeling werd als een collectief evenement opgevat dat het solidariteitsgevoel aanscherpte. Men organiseerde repetities om de soepmaaltijden vlot te laten verlopen en ondertussen de mobilisatie te stimuleren. Overal waar in Vlaanderen gestaakt werd, kende het

---

97. TIMMERMAN M., *De sociale ernst van het alcoholisme en de mobilisatie voor de drankbestrijding vanaf het laatste kwart van de 19de eeuw*. RUG, 1981, pp. 163-307 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling); VANDERVELDE E., *Les Socialistes et les Bons Templiers*. Cahors, 1910. DE RUYVER B., *De alcoholwet Vandervelde in historisch en ideologisch perspectief*. *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, XXVII, 1982, 4, pp. 342-369.

98. VANDERVELDE E., DE BROUCKERE L., VANDERSMISSEN L., *op. cit.*, p. 271.

initiatief succes, behalve in Antwerpen bij gebrek aan middelen en infrastructuur. In Wallonië was het fenomeen minder verspreid. In Gent waren de soep en het brood volledig gratis: 244.771 liter soep en 120.000 kg. brood verdwenen in de magen van 10.942 gezinnen. Tot 21 april kostte de soep in Leuven 10 centiem per liter, daarna was ze gratis. Vrijgezellen kregen daar 4 kg brood en 7 liter soep per week; koppels 7 kg brood en 14 liter soep; gezinnen met kinderen 14 kg brood en 21 liter soep.⁹⁹

Als uitvloeisel van de distributieproblemen kreeg de commissie als bijkomende taak een efficiënt controlesysteem uit te werken. Men wilde de stakers dagelijks identificeren en tellen. Voor heel het land werden uniforme stakerskaarten met alle mogelijke gegevens ontworpen. Het Ministerie van Justitie bemachtigde een repartitielijst van de stakerskaarten die het nationaal comité op voorhand aan de arrondissementen uitdeelde. Het geeft een idee van het aantal stakers waarop de BWP meende te kunnen rekenen: 202.246.¹⁰⁰ De doorslag van de stakerskaart berustte op het lokale controlebureau waar de stakers zich elke ochtend tussen 9 en 12 moesten aanmelden om een stempel te ontvangen.¹⁰¹ Hetzelfde lokaal fungeerde als hoofdkwartier voor alle diensten die met de staking verband hielden. Louis de Brouckère spoorde de stakers aan de kaart als een relikwie te bewaren.¹⁰² De stakende arbeiders waren op dat vlak absoluut niet gedisciplineerd. Het bewijs is dat de BWP, behalve in Brussel, niet in staat was om op basis van haar eigen controlesysteem zelfs maar een benaderende stakingsstatistiek te

---

99. Rapport gendarmerie Leuven, 14 januari 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 325.

100. Als volgt verdeeld: Brussel: 41.250; Leuven: 3.372; Nijvel: 3.773; Antwerpen: 7.544; Mechelen: 2.748; Gent: 31.713; Dendermonde: 1.139; Aalst: 4.045; Oudenaarde: 3.187; Sint-Niklaas: 1.567; Brugge: 2.223; Kortrijk: 9.832; Oostende: 1.186; Roeselare-Tielt: 483; Mons: 16.714; Charleroi: 28.120; Doornik-Ath: 4.963; Luik: 22.720; Huy: 4.759; Namen: 8.417; Dinant: 5.913. Minister Justitie aan de Broqueville, 12 april 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

101. *Rapport du Comité Bruxellois du SU et de la GG*, op. cit., pp. 89-94.

102. Rapport gendarmerie Seraing, 21 april 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 324.

ontwerpen. De voor de hand liggende verklaring voor het gebrek aan discipline is dat een stempel op de stakerskaart geen enkel materieel voordeel opleverde.

Aan de *Commissie voor de kinderexodus* werd opgedragen de kinderen van grote en arme gezinnen onder te brengen bij boerenfamilies, bij de burgerij of bij buitenlandse socialisten. De achterliggende idee was dat de modale arbeider met een kroostrijk gezin dikwijls weer aan de slag ging vooraleer een staking officieel beëindigd werd of wegens de hongerige maagjes van de kinderen helemaal niet in staking ging. Ongeveer 400 kinderen werden uitgeleide gedaan naar Nederland (vooral sinjoortjes) en Noord-Frankrijk. Het Brussels comité plaatste 356 kinderen uit, waaronder 36 uit Verviers. Tijdens de grote lock-out in de Vervierse textielnijverheid was deze vorm van arbeidersverzet geïntroduceerd en waren meer dan 3.500 kinderen bij families in Brussel en elders geherbergd. In 1913 overtrof het aanbod om pension te verschaffen de vraag.¹⁰³ Het initiatief van Raoul Warocqué om elke dag in het park van zijn kasteel eten te geven aan de mijnwerkerskinderen sloeg wel in.

Heel de organisatie – de financiële mobilisatie, de communistische soepen, de kinderexodus, de onophoudelijke propaganda – was erop gericht de algemene staking groots en onweerstaanbaar te maken. Dat objectief werd gerealiseerd in de mate dat de staking gedurende meer dan een week (14 tot en met 24 april) een enorme, nooit eerder geziene massa mobiliseerde. Het is zeer moeilijk het globale aantal stakers precies te bepalen. Het controlesysteem van de BWP faalde. Het ministerie van Arbeid maakte geen stakingsstatistiek op met het argument dat het niet om een economische staking ging. Gemeentepolitie en rijkswacht verzamelden plaatselijke gegevens, zonder een uniforme methode te ontwikkelen. Het *Comité Central Industriel* (CCI) verspreidde een

---

103. *Rapport du Comité Bruxellois du SU et de la GG*, pp. 43-58; VANDERVELDE E., DE BROUCKERE L., VANDERSMISSEN L., *op. cit.*, pp. 268-270; VAN OVERBERGH C., *La grève générale*. Bruxelles, 1914, p. 108.

Bulletin de renseignements sur les effets de la grève générale, op basis van cijfers geleverd door de bedrijven deel uitmakend van de aangesloten patroonsorganisaties.¹⁰⁴ We kunnen het in het kader van deze bijdrage houden bij de opmerking dat het gekende fenomeen van de strijd om de cijfers, waarbij organisatoren en tegenstanders van een collectieve actie het aantal deelnemers respectievelijk overdrijven en minimaliseren, zich ook in 1913 voordeed. Volgens de socialistische auteurs waren meer dan 450.000 arbeiders in staking gegaan;¹⁰⁵ de christen-democraat C. Van Overbergh berekende in zijn lijvige studie een minimum van 300.000 en een maximum van 375.000 stakers.¹⁰⁶

De secretaris van de Broqueville, graaf Louis de Lichtervelde, spande zich in de geslaagde mobilisatie te minimaliseren: er was maar een minderheid van de industriearbeiders en ambachtshui bereikt (325.000), de landbouwbevolking staakte niet, de openbare diensten (die nog geen stakingsrecht hadden, G.D.) evenmin.¹⁰⁷ Een vaak gehoord argument was ook dat de omvang van de beweging enkel en alleen te wijten was aan de Jacobijnse intimidatie van een stelletje heethoofden of aan het terreurregime van de BWP. Anseele counterde die aantijgingen met een sociologische wet *avant la lettre*: grote sociale bewegingen worden weliswaar door een minderheid voortgetrokken, maar de noodzakelijke voorwaarde voor een collectieve actie is altijd de steun van de meerderheid.¹⁰⁸

---

104. We beschikken over plaatselijke en sectoriële tellingen van politie en rijkswacht, van het CCI. Het vergt een aparte studie om deze cijfergegevens adequaat te verwerken en te interpreteren. Cfr. de analyse van FLAGOTHIER-MUSIN L., *op. cit.* voor Luik.

105. VANDERVELDE E., DE BROUCKERE L., VANDERSMISSEN L., *op. cit.*, p. 258.

106. VAN OVERBERGH C., *La grève générale*. Brussel, 1914, p. 154.

107. Cfr. DE LICHTERVELDE L., *La grève d'avril 1913. Revue Générale*, 1913, pp. 807-811.

108. *Annales Parlementaires*, 16 april 1913, p. 954.

3. ORDEHANDHAVING

3.1. *Disciplinering van arbeidersprotest – vervolg*

Het devies 'vreedzaam, kalm, wettelijk' werd door de stakers trouw opgevolgd. Dat was niet alleen het resultaat van de onophoudelijke propaganda en het gematigd optreden van de militanten, maar ook van de lange voorbereidingsperiode waarbij de hevige agitatie van begin juni 1912 gekanaliseerd was en een aantal zeer specifieke voorzorgsmaatregelen. De organisatoren opteeden voor een gedisciplineerde actie, 'la grève des bras croisés'. Als er binnen de wettelijkheid geageerd werd, had de overheid geen voorwendsel om de beweging te onderdrukken. Geweld werd altijd met geweld beantwoord en keerde zich onvermijdelijk tegen de arbeidersbeweging. Een kalme staking dus, met zo min mogelijk betogingen. Dat was de eerste van de reeks maatregelen die de organisatoren zelf troffen om de openbare orde te vrijwaren. Omdat anders aan de zichtbaarheid van de actie afbreuk werd gedaan, wat enerzijds een verzwakking van de politieke impact en anderzijds de isolering en demoralisering van de stakers zou betekenen, was het niet opportuun om straatmanifestaties volledig uit te bannen. Van het oorspronkelijke idee om alleen het gewicht van een grote staking in de schaal te leggen, werd afgezien. Alles werd in het werk gesteld om de betogingen onder controle te houden: ze waren kleinschalig, weinig frequent en werden doorgaans afgerond met een meeting waar de grote leiders het woord plachten te nemen en geen opruiende taal gebruikten. Alleen sprekers die door de BWP-federaties waren gemandateerd, mochten redevoeringen afsteken. Het was streng verboden 's avonds te demonstreren. De arbeiders werden constant en zoveel mogelijk in kleine groepjes verspreid. Dat gebeurde ondermeer door een groot aantal lokalen te voorzien waar dagelijks de stakerskaarten gecontroleerd werden. In Brussel waren er liefst 160 controlebureaus zodat grote volkstoelopen geen plaats konden vinden. Er werd ook voor gezorgd dat gebouwen of personen niet het symbolisch doelwit werden van vijandige manifestaties. Dat de stakers de regering en de conservatief-katholieke meerderheid viseerden, kwam niet zichtbaar op straat tot

uiting. Er werd geen nationale betoging in Brussel georganiseerd, geen manifestaties in de buurt van het parlamentsgebouw of de ministeries op touw gezet.¹⁰⁹ Ook verbale aanvallen tegen politieke personaliteiten werden zoveel mogelijk vermeden of waren dan toch niet agressief. Zelfs de ordediensten pakte men met zijden handschoentjes aan. Volgens de voorschriften ontweken de stakers zorgvuldig elke confrontatie met politie en rijkswacht.

In elk gebied met een zekere stakersdensiteit werd een eigen ordedienst opgericht. De socialistische politie was met name in Brussel zeer goed georganiseerd. De coördinatie tussen het Brussels stakingscomité, het centraal comité van de ordedienst, de wijkcomités en de zowat 600 militanten die direct in contact stonden met wat op straat gebeurde, was werkelijk tot in de puntjes geregeld.¹¹⁰ De BWP trachtte de Socialistische Jonge Wacht in te schakelen voor bewakingsopdrachten. Het was daarbij ook de bedoeling de SJW-ers, die in 1902 geregeld verwikkeld waren in incidenten met de gendarmerie, zo te neutraliseren en onder controle te houden.¹¹¹

Alle volkshuizen werden vanaf 6 of 7 uur 's avonds gesloten. Alleen BWP-leden of houders van een stakerskaart waren er toegelaten. Er mocht geen geestrijk vocht geserveerd worden. Aan de gewone cafébazen werd de raad gegeven de alcoholconsumptie zoniet te verbieden dan toch in het oog te houden. Geen drank die tot agressie en excessen leidt, één van de argumenten voor de alcoholstaking.

De Centrale voor Arbeidersopvoeding ontplooidde een enorme activiteit in de week van 14 april 1913. De arbeiders waren niet

---

109. C. Van Overbergh noteerde: 'Où sont les attentats contre les monuments symboliques des grandes forces publiques? Où trouve-t-on des attentats contre la Banque Nationale, contre les évêchés, les églises et les presbytères, contre les cercles catholiques, les immeubles occupés par les journaux catholiques, les trains, les lignes télégraphiques et les ponts, les casernes de gendarmerie et les usines?'. VAN OVERBERGH C., *op. cit.*, p. 269.

110. *Rapport du Comité bruxellois du Suffrage universel et de la Grève générale*, *op. cit.*, pp. 73-77.

111. LIEBMAN M., *op. cit.*, p. 172.

gewoon om met zoveel vrije tijd om te gaan en dat trachtte men op te vullen. De stakers konden echter lang niet alle initiatieven appreciëren. Beethoven, Mendelsohn en de gedichten van Victor Hugo waren aan hen niet besteed. Van de 44 concerten, toneelvoorstellingen en andere spektakels die in Brussel op het programma stonden, konden er 17 niet doorgaan, wegens syndicale mobilisaties en de begrafenis van Paul Janson. Toch werd met die culturele evenementen een publiek van 13.635 man bereikt. De sportmanifestaties hadden minder succes: 1.320 dapperen trotseerden het slechte weer. Mevrouw Vandervelde nam 170 stakers mee naar het museum. Anderen genoten van een leertrijke excursie in het Zoniënwood. Tevergeefs werd het bibliotheekbezoek bevorderd. Slechts 70 boekenwurmen maakten van de gelegenheid gebruik om zich in literatuur (vooral Zola), geschiedenis (6 uitleningen) en sociologie (7) te verdiepen. Maar de leeszaal in *la Maison du Peuple* waar niet alleen de socialistische pers maar ook de andere kranten gratis en massaal ter inzage lagen, kreeg 1.170 bezoekers over de vloer. Verder werden spreekbeurten gehouden over de meest uiteenlopende onderwerpen (de gespannen internationale toestand, over hygiëne, over de gevaren van alcohol en tabak, over boter- en margarineproductie etc. etc.).¹¹² André Mommen zegt misprijzend dat de staking meer leek op een georganiseerde vakantie dan op een klassenconflict.¹¹³

Ik zou het een polyfunctioneel conflict willen noemen. Zowel de anti-alkoholcampagne als de culturele en sportieve evenementen droegen bij tot het ordelijk verloop van de staking en kaderden terzelfdertijd in de morele volksverheffing waar de BWP al jaar en dag naar streefde.

De vraag rijst terecht of deze geweldloze actie even functioneel was voor haar politiek doel: het algemeen stemrecht. Als de staking

---

112. VANDERVELDE J., Quelques réflexions au sujet des fêtes organisés pendant la grève. *Bulletin de la Centrale d'éducation ouvrière*, juillet 1913; *Rapport du Comité bruxellois du Suffrage universel et de la Grève générale*, op. cit., pp. 59-72. VAN OVERBERGH C., op. cit., pp. 182-191.

113. MOMMEN A., op. cit., p. 230.

vreedzaam blijft, zo dacht ook de Duitse kanselier hardop na, begrijp ik niet wat de Belgische socialisten willen bekomen met deze manifestatie. Dat een regering capituleert voor oproer, dat is ongelukkig genoeg al vaker gebeurd. Maar een staking die zich beperkt tot grote financiële verliezen voor de nationale industrieën, volstaat niet als drukkingsmiddel op een regering die vastbesloten is niet toe te geven.¹¹⁴ De staking was inderdaad op voorhand al ontzenuwd. Ze mocht kost wat kost geen gewelddadige ontlasting kennen. Daartegenover stond echter een geheel andere strategie. De BWP poogde een positieve indruk te maken op regering en parlement, respect af te dwingen voor de gedisciplineerde arbeiders en zo alle argumenten om het algemeen enkelvoudig stemrecht niet toe te kennen de grond in te boren.

Ofschoon de BWP daar aardig in gelukte, was de staking toch niet vrij van ongeregelheden. Hier en daar werd de wet wel overtreden. De Staatsveiligheid signaleerde aan de Broqueville toch niet minder 483 misdrijven die tijdens de staking door de verschillende parketten in het land waren geregistreerd.¹¹⁵ Iets meer dan 70% daarvan (345) waren inbreuken op art. 310 van de strafwet (aanslagen op de arbeidsvrijheid). Daarnaast werd geverbaliseerd voor aanslagen of dreiging daarmee tegen personen en eigendommen, voor rebellie, beledigingen en weigeringen om op opeisingen van de mijninstanties in te gaan. De BWP had af te rekenen met een sterke tegenmobilisatie van de christelijke arbeidersbeweging.¹¹⁶ De 'onderkruipers', 'les jaunes' vormden een reëel gevaar voor het vreedzaam karakter van de staking. De BWP drong er sterk op aan dat de niet-stakers met rust gelaten en de

---

114. Baron Beyens aan Minister van Buitenlandse Zaken, 18 april 1913. AMBZ, *Classement B*, 186/III.

115. Directeur-generaal Openbare Veiligheid Gonne aan de Broqueville, 10 mei 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 325. De informatie werd verzameld n.a.v. een omzendbrief van de Staatveiligheid aan de Procureurs des Konings, 30 april 1913. ARA, *Parket Generaal*, 237.

116. Cfr. tweetalig rondschriften Belgische Volksbond, 2 juli 1912. ARA, *Schollaert-Helleputte*, 420; christelijke pamfletten en affiches in ARA, *Papiers de Broqueville*, 322 en 324; SAB, *Politie*, 197.

arbeidsvrijheid gerespecteerd werden. Maar uit de rijks-wachtrappen blijkt dat de zaak af en toe toch wel uit de hand liep. In La Louvière werd op werkwilligen geschoten en in Seraing, Luik, Jemappes en Bracquegnies ging men ruiten inslaan bij 'onderkruipers'.

De rapporten meldden occasioneel sabotages aan telefoonlijnen, spoorwegen en fabrieken.¹¹⁷ In Bernissart ontplofte een dynamiet-staaf, waardoor 5 mensen gewond raakten.¹¹⁸

Maar die gevallen terzijde gelaten, was de algemene indruk zoals de organisatoren het gewenst hadden: vreedzaam en gedisciplineerd. Een rijkswachtofficier merkte op: '*Un troupeau de moutons, ce n'est plus les bandits de 2 juin*'.

3.2. *Ontplooiing van het politieapparaat*

Het feit dat de staking lang op voorhand was aangekondigd, gaf de overheden de ruimte om stevige voorzorgsmaatregelen te treffen.

Tussen het ministerie van Oorlog en de provinciegouverneurs, als tweede niveau van de administratieve overheid belast met ordehandhaving, bestond een hechte samenwerking. De Broqueville belegde bijtijds een vergadering op zijn kabinet waar behalve de minister van Binnenlandse Zaken, voor elke provincie de gouverneur, de militaire bevelhebber en de korpscommandant van de gendarmerie aan deelnamen. Zo stimuleerde hij naar eigen zeggen een vruchtbaar samenwerkingsverband tussen burgerlijke en militaire overheden.¹¹⁹

Het waren de gouverneurs van de geïndustrialiseerde provincies die om de inzet van het leger verzochten. De gouverneur van Henegouwen, Damoiseaux, had wel bijzonder weinig vertrouwen in het ordelijk verloop van de staking. Vooral in de streek van Charleroi en La Louvière ontwaarde hij 'een revolutionaire geest,

---

117. ARA, *Papiers de Broqueville*, 325.

118. *Ibidem*; Rapporten Procureur des Konings Doornik aan Procureur-Generaal Brussel, 22 en 28 april 1913. ARA, *Parket-Generaal*, 237.

119. De Broqueville aan Delacroix, 7 december 1918. ARA, *Papiers de Broqueville*, 601.

gevoed door vrijdenkerij en neo-malthusianisme, waarvan men altijd en onder om het even welk regime de uitbarsting moest vrezen'.¹²⁰ Onlusten waren 'het onvermijdelijk resultaat van stakingen en voor bepaalde troebele elementen de gelegenheid om hun perverse instincten de vrije loop te laten, meer bepaald de arbeidsvrijheid te doorkruisen, konvooien met levensmiddelen te plunderen, collectief te gaan bedelen etc.'.¹²¹ Alle industriegebieden werden vanaf 12 april militair bezet. In alle grote steden werden de garnizoenen in de kazernes geconsigneerd. Het leger was paraat om de opeisingsbevelen die de burgemeesters krachtens art. 105 van de gemeentewet tot hen konden richten te beantwoorden. Gouverneur Damoiseaux wilde daarin wel zijn zegje hebben.¹²² Delvaux de Fenffe van Luik en De Kerchove d'Exaerde van Oost-Vlaanderen stelden als voorwaarde dat er gewichtige redenen moesten zijn alvorens de krijgsmacht ingezet werd.¹²³

In Henegouwen en Luik werd troepenversterking noodzakelijk bevonden. In tegenstelling tot zijn Henegouwse collega, die heel precies de getalsterkte en de verdeling aanduidde,¹²⁴ kon de gouverneur van Luik daar gezien de kalmte geen uitsluitsel over geven. Zijn beslissing om troepenversterking te vragen hield vooral verband met een verzoek van de industriëlen in zijn provincie om de arbeidsvrijheid te beschermen.¹²⁵ In Antwerpen was het leger niet echt noodzakelijk voor de ordehandhaving, maar eerder om de staking op cruciale punten te breken.¹²⁶ In Oost-Vlaanderen

---

120. Gouverneur Henegouwen aan de Broqueville (minister van Oorlog), 3 april 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

121. Omzendbrief gouverneur aan de burgemeesters van Henegouwen, 5 april 1913. *Ibidem*.

122. *Ibidem*

123. Omzendbrief gouverneur Luik aan burgemeesters, 11 april 1913. AEL, *Archives de la Sûreté publique de la province de Liège*, XV; idem gouverneur Oost-Vlaanderen, 1 april 1913. AMSAB, *Socialistische Aktie Lokeren*, 69.9.

124. Gouverneur Henegouwen aan de Broqueville, 8 april 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

125. Gouverneur Luik aan de Broqueville, 5 april 1913. *Ibidem*.

126. Gouverneur Antwerpen aan de Broqueville, 6 april 1913. *Ibidem*.

volstonden de normale ordestrijdkrachten om alles onder controle te houden.¹²⁷

In totaal zouden zowat 45.000 manschappen in staat van paraatheid zijn gebracht.¹²⁸ Indien de regering besloten had nog een lichting te mobiliseren, was er 62.000 man onder de wapens geweest. Eind maart was de Broqueville voorstander om tot wederoproeping over te gaan:

'Je pense que l'un des meilleurs moyens d'éviter toute effusion de sang c'est de présenter toujours l'autorité en forces imposantes'.¹²⁹

Maar tijdens de ministerraad van 7 april was zijn mening veranderd. De ministers Hubert, Levie en Helleputte waren voor de mobilisatie; Davignon, Poulet, Carton de Wiart, Vande Vyvere, Renkin en de Broqueville tegen. Berryer en Segers waren verontschuldigd.¹³⁰ De militaire bezetting van de industriegebieden kan verkeerdelijk de indruk wekken dat het leger een belangrijke rol vervulde in de ordehandhaving. De troepen werden voornamelijk ingezet voor bewakingsopdrachten en om door hun aanwezigheid een psychologisch effect te veroorzaken. Hoewel de invoering van de persoonlijke dienstplicht in 1909 de sociale samenstelling van het leger meer had gediversifieerd, vertrouwde de overheid nog altijd niet onvoorwaardelijk op de troepen wat ordehandhaving betrof.¹³¹

---

127. Gouverneur Oost-Vlaanderen aan de Broqueville, 7 april 1913. *Ibidem*.

128. DE LICHTERVELDE L., *op. cit.*, p. 812.

129. de Broqueville aan Albert, 25 maart 1913. KA, AE, 61/26.

130. Potloodnota van Helleputte op een uitnodiging voor de ministerraad, 5 april 1913. ARA, *Schollaert-Helleputte*, 420; Agenda ministerraad, 7 april 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 2/8.

131. Zie hiervoor de demystifiërende analyse van VANSCHOENBEEK G., Leger en socialisme voor de eerste wereldoorlog. *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, XXIII, 1979, I, pp. 249-252. In Fontaine-l'Évêque deed zich in de nacht van 20 op 21 april een zwaar geval van rebellie binnen de openbare macht voor. Twee gemaskerde soldaten openden het vuur op een patrouille van twee gendarmes en twee andere soldaten, waarvan 1 er het leven bij inschoot. De daders, Alphonse Vangheluven en Julien Rommelaere, konden op 24 april in Doornik gearresteerd worden. Rapport gendarmerie La Louvière, 21 april 1913; Procureur des Konings Charleroi aan Procureur-Generaal Brussel, 22 april 1913; telegram Procureur des Konings Doornik aan Procureur-Generaal Brussel, 24 april 1913.

Daarvoor werd sinds het einde van de 19de eeuw hoe langer hoe meer een beroep gedaan op de gendarmerie.¹³² De repressieve rol van de burgerwacht was verwaarloosbaar geworden. De centrale en provinciale overheden hadden nog weinig vertrouwen in dat korps.¹³³

Het toenemend belang van de gendarmerie kwam tot uiting in de oprichting van de eerste drie mobiele eenheden, per KB van 17 januari 1913 (in Brussel, Gent en Luik). Eind 1910 was in hoge rijkswachtkringen geopperd dat wanneer het voor het herstel van de openbare orde noodzakelijk was versterking te laten aanrukken uit andere gebieden, het van belang was dat deze operatie zonder veel omwegen en met een maximum aan snelheid en efficiëntie kon gebeuren.¹³⁴ In april 1913 vroegen de gouverneurs van Henegouwen en Antwerpen om versterking van de rijkswacht. Volgens Damoiseaux moest er vanaf 12 april een effectief van 850 man beschikbaar zijn, wat een versterking met liefst 200 gendarmes betekende. Dat was ondermeer nodig om collectieve roof- en bedeltochten op het platteland de kop in te drukken.¹³⁵ De gouverneur kreeg de gewenste versterking niet en bekloeg zich daarover.¹³⁶ Ook in Antwerpen werd een gevoelige versterking van het rijkswachteffectief noodzakelijk geacht, niet alleen in de metropool maar ook in Boom, Kiel, Hemiksem, Willebroek en Hoboken. De gouverneur vreesde dat de Antwerpse burgemeester de

---

ARA, *Parket-Generaal*, 237.

132. Dat gegeven droeg de goedkeuring van Koning Albert weg: '[...] il n'y a pas à le nier, c'est un corps d'élite qui donne sans cesse des preuves de dévouement et de bravoure exceptionnelles. C'est, en fait, eux qui maintiennent l'ordre dans le pays'. Albert aan de Broqueville, 27 februari 1913. THIELEMANS M.R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, p. 456.

133. Indicaties in ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

134. ALGEMEEN COMMANDO VAN DE RIJKSWACHT, *Geschiedenis van de rijkswacht. Deel 1: Van de oorsprong tot 1914*. Brussel, 1979, p. 274.

135. Gouverneur Henegouwen aan de Broqueville, 5 maart 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

136. Gouverneur Henegouwen aan de Broqueville, 8 april 1913. *Ibidem*.

rijkswacht slechts in uiterste nood zou vorderen. Hij wilde dan ook dat het korps al op voorhand orders kreeg om aanwezig te zijn.¹³⁷

Een opmerkelijk en courant verschijnsel tijdens de staking was dat legerpatrouilles begeleid werden door rijkswachters of onder het bevel van een rijkswachtofficier opereerden. Dit systeem was geïntroduceerd tijdens de mijnwerkersstaking in januari 1912 en werd erg geapprecieerd.¹³⁸ Een omzendbrief van de minister van Oorlog van 30 mei 1912 maakte het mogelijk dat de rijkswacht het leger ter hulp riep. In april 1913 was deze de facto versterking van de rijkswachteffectieven een belangrijke pijler in het ordehandhavingsbeleid geworden. De getalsterkte van de rijkswacht was dan wel zienderogen toegenomen sinds het einde van de 19de eeuw, het bleef toch maar een fractie van wat de andere orde-strijdkrachten konden ontplooiën aan manschappen: in 1912-13 telde het leger 45.869 eenheden (excl. reserveleger) en de burgerwacht 46.417 tegenover 3.703 gendarmes.¹³⁹

Het recht van de gendarmerie om bij samenscholingen op eigen initiatief op te treden, was al dikwijls betwist in het parlement. De wetten die organisatie en bevoegdheden van de rijkswacht regelden, stamden in 1913 nog uit de Franse en Hollandse tijd (28 Germinal An VI en 30 januari 1815), ofschoon art. 120 van de grondwet een nieuwe wet voorschreef. Krachtens die oude wetten kon de gendarmerie zonder vordering van de burgerlijke overheid woelige samenscholingen uiteendrijven. Maar in een gewijzigde maatschappelijke context met vrijheid van manifesteren en in relatie tot de bevoegdheid van de burgemeester om de rijkswacht voor buitengewone opdrachten te vorderen (art. 105 van de gemeentewet), ontstond daarover allengs politiek-juridische onenigheid.¹⁴⁰ Gouverneur Damoiseaux van Henegouwen maakte in april

---

137. Gouverneur Antwerpen aan de Broqueville, 6 april 1913. *Ibidem*.

138. Gouverneur Henegouwen aan de Broqueville, 5 maart 1913. *Ibidem*.

139. DELFOSSE P., *Ordre public et conflits sociaux dans la société belge (1830-1914)*. Louvain-la-Neuve, 1980, vol. 3, p. 64.

140. Zo ook nog naar aanleiding van het eigengereide optreden van de rijkswacht in Verviers tijdens de stakingsgolf in juni 1912. *Annales Parlementaires, Chambre*, 1912-1913, 18 februari 1913, pp. 623-635.

1913 korte metten met het probleem. In een omzendbrief aan de burgemeesters van zijn provincie stipuleerde hij nadrukkelijk dat de rijkswacht de dwingende plicht had om spontaan te waken over de openbare orde en desgevallend gewapende en ongewapende samenscholingen uiteen te drijven 'par la force'.¹⁴¹ Op 29 april, 6 en 23 mei 1913 interpelleerde de socialist Royer de ministers Carton de Wiart (Justitie) en Berryer (Binnenlandse Zaken) ondermeer in verband met de omzendbrief van Damoiseaux. Royer stelde vast dat het gezag van de gemeentelijke overheid ondergeschikt werd gemaakt aan dat van de gendarmerie, terwijl het vroeger net andersom was.¹⁴²

Sinds de uitbreiding van het stemrecht had de ordehandhavingsproblematiek inderdaad een nieuwe dimensie gekregen. Het feit dat in de geïndustrialiseerde regio's socialisten (waarnemend) burgemeester werden en veel gemeenteraden links gekleurd waren, kon gevaarlijke tolerantie met zich brengen ten aanzien van dito betogingen en stakingen, die zich meer en meer in een nationale politieke context inschreven. De nationale overheid was er dus hoe langer hoe minder gerust in dat het initiatief inzake ordehandhaving in handen was van politieke tegenstrevers.¹⁴³ De centralisatie van het politieapparaat en de autonomie van de rijkswacht vinden in die problematiek een belangrijke historische verklaringsfactor.

In 1913 waren het de provinciale overheden die in nauwe samenwerking met de regering het heft in handen namen en daarbij ook de autonomie van de gendarmerie tegenover de gemeentelijke overheid bevestigden. Meer bepaald de Henegouwse en Antwerpse gouverneurs vreesden een gebrek aan krachtdadigheid vanwege de burgemeesters. In zijn omzendbrief van 5 april maande Damoiseaux de burgemeesters dan ook aan om preventief samenscholingen te

---

141. Omzendbrief gouverneur Henegouwen aan de burgemeesters, 5 april 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

142. *Annales Parlementaires*, Chambre, 1912-1913, 29 april 1913, p. 1043.

143. Zie ook PUISSANT J., L'initiative publique des communes belges - Les bourgmestres et le maintien de l'ordre en Wallonie. In: *Het openbaar initiatief van de gemeenten in België 1795-1940. Handelingen 12e Internationaal Colloquium Spa, 4-7 september 1984*. Brussel, 1986, deel 2, pp. 605-607.

verbieden, art. 310 van de strafwet te afficheren en een drankverbod op te leggen. Naar verluidt werd deze aanmaning in het Centrubekken nergens opgevolgd.¹⁴⁴ De Oostvlaamse gouverneur belegde op 7 april een vergadering met de bevelhebbers van leger, rijkswacht en burgerwacht, de Procureur-generaal, de Procureur des Konings, maar ook een aantal burgemeesters.¹⁴⁵ In tegenstelling tot zijn Henegouwse collega legde De Kerchove veel meer respect aan de dag voor de gemeentelijke autonomie; hij verontschuldigde zich tegenover de Gentse burgemeester na een ongepaste interventie van de gendarmerie die op zijn initiatief was gebeurd.¹⁴⁶

Le Peuple bestempelde de ontplooiing van het politieapparaat als een pretoriaans regime dat nergens voor nodig was en noemde de voorzorgsmaatregelen provocerend. Hoewel een aantal maatregelen, zoals een uitgelekt dienstbevel van rijkswachtgeneraal Selliers de Moranville inderdaad een provocerend karakter hadden, moeten we de beschuldiging nuanceren. Geweld uitgelokt door overheidsprovocaties zou onvermijdelijk een polarisering teweeggebracht hebben, wat geenszins wenselijk was. In navolging van het ordehandhavingsbeleid van de Zweedse regering tijdens een grote staking in 1909 werd niet op confrontatie aangestuurd. De gewezen voorzitter van de Zweedse conservatieve partij raadde de Belgische regering aan geen geweld of revolutionaire tendenzen te tolereren, maar zelf harde maatregelen te vermijden.¹⁴⁷ Voor de Broqueville was het neerslaan van een vreedzame manifestatie weinig conform aan de Belgische tradities op dat vlak. Daarom moest vooral het gerechtelijk apparaat snel en efficiënt te werk gaan

---

144. ROUSSEAU E., *La grève générale dans le Centre en 1913*. Gand, 1913, pp. 43-44.

145. Omzendbrief gouverneur Oost-Vlaanderen aan de overheden, 4 april 1913. AMSAB, *Socialistische Aktie Lokeren*, 69.9.

146. Burgemeester Braun aan gouverneur, 16 april 1913; Gouverneur De Kerchove aan burgemeester, 17 april 1913. AMSAB, *Socialistische Aktie Lokeren*, 69.9.

147. Transcriptie brief Lindman door minister van Buitenlandse Zaken Davignon aan de Broqueville, 29 maart 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 323.

om aanslagen op de arbeidsvrijheid op te sporen en te vervolgen.¹⁴⁸ Het aantal gevallen gesignaleerd aan de Staatsveiligheid toont aan dat deze strategie in de praktijk werd gebracht.

4. INVLOED OP DE POLITIEKE BESLUITVORMING

Bracht de algemene staking verandering in de onverbidelijke houding van de regering zoals in de eerste paragraaf werd uiteengezet? Hoe reageerde de politieke elite eens de buitenparlementaire pressie echt een feit was?

Eerst en vooral moet op de houding van koning Albert ingegaan worden. Op 25 maart had de Broqueville geopperd of het niet wijs zou zijn de parlementsittingen te verdagen wanneer de staking bezig was, teneinde de opwinding niet aan te wakkeren.¹⁴⁹ Hij wilde vermijden dat het parlement onder druk van de algemene staking zou capituleren en een herhaling van 1893 vervulde hem met afgrijzen. De koning moet zich ook van die eventualiteit bewust zijn geweest. Hij beschouwde de alliantie van 'bourgeois-elementen met revolutionairen' immers als een reëel gevaar voor de instellingen. Ofschoon een groot deel van de socialisten zich liet absorberen door het kapitalistisch 'bourgeoisisme' en meer en meer tot het gebruik van legale en parlementaire middelen evolueerde, bleek met de staking dat de meerderheid een exclusieve klassepartij wilde blijven, gericht op het uitoefenen van directe actie binnen de Staat. Koning Albert geloofde echter niet dat de socialisten geïsoleerd konden winnen. Zijn analyse kwam er in essentie op neer dat de combinatie van parlementaire en buitenparlementaire oppositie de macht van de socialisten sterk deed groeien. Ongetwijfeld had hij het bij het rechte eind. De algemene staking zou het sociale en politieke systeem in zijn ogen evenwel niet aan het wankelen

---

148. Nota de Broqueville, s.d. *Ibidem*; Agenda ministerraad, 7 april 1913. *Ibidem*, 8.

149. de Broqueville aan Albert, 25 maart 1913. KA, AE, 61/26.

brengen; de kapitalistische maatschappij was zoals overal nog in staat zich te verdedigen.¹⁵⁰

Een defensieve strategie om het gevaar uitgaande van de verstrengelde parlementaire en buitenparlementaire oppositie af te wenden, was inderdaad het verdagen van de kamerdebatten geweest. Koning Albert weigerde echter om van zijn prerogatief gebruik te maken en verzette zich daarmee tegen de wens van de Broqueville dat de Koning met een besluit tot verdaging zijn gezag aan dat van de regering verbond. Op 7 april 1913 vond een onderhoud plaats tussen Albert, de Broqueville, Schollaert en Woeste.¹⁵¹ Jacques Pirenne maakte de vergelijking met het dramatisch onderhoud in Wijnendaele op 25 mei 1940.¹⁵² Woeste en Schollaert waren voorstander van een onmiddellijke verdaging van het parlement. de Broqueville wilde het begin van de staking afwachten. Antwoord (van de Koning):

'L'ajournement des Chambres, acte qui émane de l'autorité royale, me paraît une mesure excessive qui ne cadrerait pas avec les circonstances actuelles'.

De parlementaire meerderheid kon eventueel zelf het initiatief en de verantwoordelijkheid nemen. Maar de Broqueville wilde op een Koninklijk Besluit kunnen rekenen. De kwestie stond diezelfde dag op de agenda van de ministerraad.¹⁵³ De ministerraad duurde van 11u tot 12u30,¹⁵⁴ maar het is niet duidelijk of het onderhoud met

---

150. Albert aan de Broqueville, 22 maart 1913. THIELEMANS M.R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, p. 461.

151. Koning Albert resumeerde dat onderhoud en tekende het op samen met een aantal van brieven van de Broqueville. Jacques Pirenne publiceerde de nota zonder bronnenverwijzing in PIRENNE J., *Un mémoire du Roi Albert sur la chute du cabinet Schollaert* (8 juin 1911). *Koninklijke Academie van België. Mededelingen van de Klasse der Letteren en der Morele en Staatkundige Wetenschappen*, 5de reeks, LVII, 1971, 10-11, pp. 447-448. Het origineel bevindt zich in het Archief van het Koninklijk Paleis, AE, 335.

152. PIRENNE J., *op. cit.*, p. 448.

153. Agenda ministerraad, 7 april 1913. *Op. cit.*

154. Potloodnota Helleputte op uitnodiging voor ministerraad, 5 april 1913. *Op. cit.*

de koning ervoor of erna plaatsvond en wat er gezegd of beslist werd. de Broqueville stelde de situatie in elk geval scherp:

'Quand le Conseil des Ministres est unanime sur l'opportunité d'une mesure, il est contre les usages que le Souverain fasse de l'opposition'.

Ondanks het constitutioneel probleem dat door zijn houding gesteld werd, bleef Albert bij zijn weigering:

'Ce n'est pas mon avis sur le rôle du Souverain dans cette question. Je reste hostile à l'ajournement qui me ferait sortir de ma réserve et que je considère comme la consécration d'une politique maximum, qui ne servirait aucun des intérêts que vous entendez défendre'.

Dat de koning zich niet wenste te profileren in het conflict tussen regering en oppositie, hield ongetwijfeld verband met zijn persoonlijke mening inzake algemeen stemrecht. Maar als hij niet openlijk partij koos voor zijn regering, deed hij dat ook niet voor de oppositie, ofschoon hij daar wél toe geneigd was. Tijdens het geheim onderhoud dat hij, eveneens op 7 april, met Paul Hymans had, meende hij zich immers te moeten verantwoorden voor de non-interventie van de Kroon in de politieke crisis waar het land op afstevende. De verkiezingsuitslagen maakten een kamerontbinding onmogelijk en zinloos. Een gewone regeringswissel zou de oppositie niets opleveren, wel integendeel, want de Broqueville had verzoenende intenties en deed wat hij kon. En:

'L'action royale doit être rare, prudente, impartiale, ne peut méconnaître la volonté de la majorité électorale et parlementaire'.¹⁵⁵

Tot het verdagen van de kamerzittingen werd niet besloten, maar het paasreces van de parlementairen werd wel bewust gerokken tot woensdag 16 april. De staking was toen twee dagen aan de gang. Het militair vraagstuk stond op de agenda. Over de staking werd met geen woord gerept tot de radicaal-liberaal Lorand een motie indiende. Hij stelde de 'kleingeestige struisvogelpolitiek' van het parlement aan de kaak en stelde voor een wettelijke en vreedzame

---

155. HYMANS P., *op. cit.*, pp. 61-63.

oplossing te zoeken om uit de politieke crisis te geraken. Vandervelde greep de gelegenheid aan om hulde te brengen aan de arbeidersklasse die massaal en in alle rust de electorale rechtvaardigheid dichterbij bracht. Hubin vond het ongepast om over de legerhervorming te debatteren op een ogenblik dat het leger onder bevel van de rijkswacht stond en dus voorbestemd leek om tegen landgenoten te vechten. Anseele poneerde dat op het leger niet moest gerekend worden als zij die er deel van uitmaakten geen politieke gelijkheid en dus geen vaderland kenden. De Gentse politicus stelde tevreden vast dat de staking op alle gebied geslaagd was en dat de katholieken met de kalmte en de omvang verveeld zaten. De socialisten kregen de steun van Pieter Daens en 'alle christen-democratische arbeiders'. Ook Paul Hymans schaarde zich achter de stakers en hielp de druk op de meerderheid kracht bijzetten. Hij verweet de katholieke meerderheid kortzichtigheid en heerszucht. Ook hij was gekant tegen een politieke staking als actiemiddel, maar hij streefde in het belang van de natie pacificatie en verzoening na. In die optiek veroordeelde hij de houding van de regering die blijkbaar op overheersing en geweld berustte. Gesteld dat de staking inderdaad hardhandig bedwongen werd, dan verdween de onvrede en het socialisme van de arbeiders daarmee geenszins van de aardbodem. Camille Huysmans oordeelde dat als 370.000 mensen op straat kwamen, het onaanvaardbaar was dat de regering zich met een pirouettebeweging uit de politieke crisis wilde draaien.¹⁵⁶

De parlementaire oppositie bracht de staking alzo in de Kamer. De druk van de straat op de regering was politiek geconsacreerd. de Broqueville betrad het spreekgestoelte en reageerde uitvoerig, veel te uitvoerig naar de zin van Woeste.¹⁵⁷ Zodoende ondermijnde de regeringsleider zijn eigen betoog dat het niet zo vanzelfsprekend was dat de staking op de dagorde van het parlement geplaatst werd en voorrang kreeg op andere discussies. Hij herhaalde nogmaals het

---

156. *Annales Parlementaires*, Chambre, 1912-1913, 16 april 1913, pp. 938-946.

157. WOESTE C., *op. cit.*, p. 423.

regeringsstandpunt en voegde eraan toe dat geen enkel regime zijn gezag in gevaar mocht laten brengen door de straat. Furnémont trachtte het debat van de vorm van de actie naar de inhoud ervan te manoeuvreren en vroeg op de man af of de regering al dan niet een grondwetsherziening wilde. de Broqueville verwees naar de verkiezingen van 1914 en delegerde de beslissingsmacht aan het electoraat, 'de enige regelmatige en normale weg'. Maar opnieuw liet hij de deur op een kier. Hij zei namelijk dat ook op korte termijn, als de rust weer neergedaald was over het land, de regering volledig ter beschikking zou staan om alles te bediscussiëren en te bestuderen. Léonard hapte toe: 'Une commission pour examiner le tout alors?'. Het antwoord van de Broqueville verschilde niet wezenlijk van vorige verklaringen, maar men hoefde ditmaal niet tussen de regels te kunnen lezen.¹⁵⁸ Zijn uitspraak '*même en ce qui concerne les Chambres législatives*' wordt bijzonder significant in het licht van de verdere ontwikkelingen binnen en buiten het parlement. Emile Vandervelde was er onmiddellijk door getroffen omdat expliciet werd gesteld dat de grondwetsherziening bespreekbaar was. Hij vond de verklaring al van een geheel ander gehalte dan die uitgesproken op 12 maart. Er was dus hoop op verzoening: de regering begon al in te binden.¹⁵⁹ Na de zitting lachte Hymans Vandervelde uit en zei dat hij zich illusies maakte.¹⁶⁰

Welke portee had de verklaring? Was het een *slip of the tongue* van iemand die zijn woorden niet wikte of had Vandervelde gelijk? Uit de persoonlijke nota's van de Broqueville blijkt dat hij niet van plan was toe te geven onder druk van de staking.¹⁶¹ Waarom nam

---

158. *Annales Parlementaires*, pp. 948-949. Zie HAAG, H., *op. cit.*, pp. 117-118.

159. *Ibidem*, pp. 949-950.

160. HYMANS P., *op. cit.*, p. 64.

161. 'Rien ne peut être envisagé en dehors des conditions régulières de la vie nationale et parlementaire. Il n'est pas admissible qu'une révision soit entamée sous l'égide des perturbations publiques par lesquelles on prétendrait dicter des décisions à la Représentation Nationale; La faute étant commise un seul moyen de l'atténuer

hij dan toch het woord? Zijn collega-ministers hadden geoordeeld dat de regering niets meer mocht zeggen van zodra de staking ontketend was. de Broqueville had dat op eigen houtje toch gedaan, in de hoop dat de oppositie eindelijk zou begrijpen welk profijt men normaliter had kunnen halen uit zijn verklaring van 12 maart.¹⁶² de Broqueville expliciteerde dus bewust; Vandervelde had zich niet vergist en het was niet louter zijn op hol geslagen verbeelding die de bal aan het rollen bracht. de Broqueville mocht dan nog bij hoog en laag volhouden dat zijn positie niet veranderd was, het feit dat hij zijn (invloedrijke) visie temidden van de algemene staking zoveel uitdrukkelijker formuleerde dan voordien, betekende niets anders dan een concessie aan de linkerkant en *à la limite* aan de straat. De ministerraad vergaderde onmiddellijk na het kamerdebat en was allerminst ingenomen met het eigengereide optreden van de regeringsleider.¹⁶³ De gewraakte zinssnede '*même en ce qui concerne les Chambres législatives*' werd botweg uit het Beknopt Verslag geschrapt,¹⁶⁴ zowat de onhandigste zet die men kon doen. Want als de regering haar gezicht nog had kunnen redden door de draagwijdte van de woorden te relativeren, dan was nu het bewijs van het tegendeel geleverd: ze waren van kapitaal belang.

Op 17 april bleef het stakingsdebat het parlement in de ban houden,¹⁶⁵ al was het maar omdat Hymans en Vandervelde uitleg vroegen over de schrapping. De Gentse burgemeester Braun, bevreesd voor het welslagen van zijn Wereldtentoonstelling, was ervan overtuigd dat als de Broqueville zijn verklaring een maand eerder had afgelegd, er geen staking nodig was geweest. de Broqueville krabbelde enigszins terug maar zou zijn verklaring

---

c'est de maintenir caractère pacifique – spectacle discipliné et bon ordre évitera réaction causée par violence. Quant à conclure que la grève avancerait la révision, c'est contraire à ma conviction qui n'a jamais varié'. Nota's de Broqueville, s.d. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

162. de Broqueville aan Albert, 19 april 1913. KA, AE, 61/27.

163. WOESTE C., *op. cit.*, pp. 423-424; HAAG H., *op. cit.*, p. 118.

164. Cfr. Hymans P., *op. cit.*, pp. 64-65; VANDERVELDE E., DE BROUCKERE L., VANDERSMISSEN L., *op. cit.*, pp. 275-277.

165. *Annales Parlementaires*, 17 april 1913, pp. 955-967.

handhaven in de Parlementaire Handelingen zelf. Hij kon echter niet genoeg benadrukken dat de regering geen duimbreed mocht toegeven omdat anders de dictatuur van de straat voor eens en altijd gevestigd zou zijn.

Op 18 april bleef de Broqueville opvallend afwezig in de Kamer. De liberaal Masson had samen met Hymans een verzoeningsvoorstel voorbereid.¹⁶⁶ Hij wilde een stemming uitlokken over een dagorde waarin akte werd genomen van de verklaringen die de Broqueville op 16 april had afgelegd, teneinde de basis te leggen voor de studiec commissie. Aan de katholieken verzocht hij de partijbelangen ondergeschikt te maken aan het algemeen belang. Aan de socialisten vroeg hij de staking zo vlug mogelijk te beëindigen. Zij hadden immers geen onmiddellijk resultaat verwacht maar integendeel een diepgaande invloed op de toekomst van de partij. Het spektakel van discipline en eenheid had zijn effect op de publieke opinie niet gemist. Hoe sneller de staking nu beëindigd werd, hoe meer de publieke opinie het algemeen stemrecht genegen zou zijn. Vandervelde onderstreepte eens te meer dat de arbeidersklasse zich in geen geval tevreden zou stellen met een studiec commissie voor het gemeentelijk en provinciaal electoraat.

De Gentse burgemeester Braun drong erop aan de parlamentszittingen te schorsen om de fracties de gelegenheid te bieden zich over de dagorde Masson te bezinnen. Ondanks protest van de rechterzijde, stemde de Broqueville met de schorsing in. Op 22 april zou het parlement opnieuw samenkomen.¹⁶⁷

Men had dus de tijd om tot een vergelijk te komen, waarbij de geciteerde passage *'même en ce qui concerne les Chambres législatives'* van cruciaal belang was.

Tussen 18 en 22 april vonden subtiele onderhandelingen plaats tussen regering en liberalen enerzijds en tussen liberalen en socialisten anderzijds. Minister Berryer informeerde dezelfde avond nog bij Hymans naar de draagwijdte van de dagorde Masson. Hij

---

166. HYMANS P., *op. cit.*, pp. 65-66.

167. *Annales Parlementaires*, 18 april 1913, pp. 972-979.

verwonderde zich over het belang dat gehecht werd aan de omstreden uitspraak van de Broqueville, die in zijn ogen niets toevoegde aan de verklaring van 12 maart. Hymans gaf drie verklaringen. Ten eerste maakte de staking de liberalen minder gulzig. Ten tweede kon invloed van de staking niet groter worden dan ze al was, terwijl de risico's en de economische malaise steeds toenamen. Ten derde was het op 16 april veel duidelijker geworden dat in de commissie onvermijdelijk ook de grondwetsherziening zou besproken worden. Berryer constateerde dat de liberalen aan de socialisten vroegen zich tevreden te stellen met een oplossing die burgemeester Max eerder als onbeduidend en gevaarlijk had beschouwd. Hymans antwoordde dat het gevaar geweken was omdat de roep om staking voldoening had gekregen. Hij stelde ook heel expliciet dat de enige concessie vanwege de regering was dat de Broqueville zich precieser had uitgedrukt. De liberale leider was tevens akkoord dat de commissie geen enkele verplichting had om haar werkzaamheden te beëindigen voor de verkiezingen van 1914. Maar de regering zou over zo'n eventualiteit beter zwijgen, voegde hij er cynisch aan toe. De adviezen van de commissie hoefden ook niet bindend te zijn. Tenslotte verklaarde Hymans dat de Broqueville gerust in het parlement kon zeggen dat de oprichting van een commissie niet impliceerde dat de regering de grondwetsherziening in overweging nam.¹⁶⁸

Na dit hoogst bevredigend onderhoud arrangeerde Berryer een ontmoeting tussen de Broqueville en de Hymans-Masson-tandem.

Paul Hymans maakte van zijn oude vriendschapsbanden met d'Arschot gebruik om de invloed van de koning in te schakelen. De tijd was rijp dat de vorst een verzoenende rol speelde en op de Broqueville begon te wegen. Hymans bekleog zich over de wispelturigheid van de regeringsleider, met wie hij conversaties had gevoerd die totaal verschilden van zijn parlementair discours.

---

168. Berryer aan de Broqueville, 18 april 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322. Zie ook HYMANS P., *op. cit.*, pp. 66-67. Vergeleken met de versie van Berryer verbloemt Hymans' relaas de kern van de onderhandelingen.

Voor d'Arschot zelf kwam het er op aan dat zowel uiterst rechts als uiterst links de dagorde Masson goedkeurden. Indien de socialisten tegenover een katholiek-liberaal blok stonden, zou dat immers een vreselijke verergering van de staking kunnen betekenen. Van de andere kant vreesde d'Arschot dat bepaalde katholieken in de dagorde Masson een formele concessie aan de staking wilden zien.

De kabinetschef adviseerde de koning om de Broqueville niet te ontvangen voor hij er zeker van kon zijn dat deze de Kroon niet zou ontbloten.¹⁶⁹ Albert stond inderdaad voor het dilemma of hij de Broqueville voor dan wel na de ministerraad van 21 april zou spreken.¹⁷⁰

de Broqueville reikte zelf het antwoord aan. Om alle commentaar over een audiëntie te vermijden, maakte hij in een brief aan de koning zijn intenties duidelijk. Hij zou een maximale inspanning doen om de stakingsbeweging een halt toe te roepen en samen met de liberalen naar een oplossing te zoeken die aanvaardbaar was voor iedereen, ook voor de gematigde elementen binnen de socialistische partij. De liberalen waren eindelijk op de golflengte beland waar de Broqueville ze al maanden hebben wilde. Van katholieke zijde verwachtte hij echter grote moeilijkheden: men zag in alles tekenen van zwakte. Helleputte, Woeste en Renkin waren in staat alles te bederven. de Broqueville beschouwde de incidenten van de afgelopen week als een zeer groot succes voor het politiek programma dat de vorst kende. Hij wilde niet dat de katholieken de linkerzijde in diskrediet brachten. Evenmin wilde hij in een positie gemanoeuvreed worden die niet strookte met zijn politieke inzichten. Als de katholieken bleven dwarsliggen zou hij afstand doen van de macht.¹⁷¹

---

169. d'Arschot aan Albert, 19 april 1913. KA, AE, 487; KA, *Kabinet Albert*, 278 (minuut).

170. Albert aan baron van der Elst (secretaris-generaal Ministerie Buitenlandse Zaken), 18 april 1913. THIELEMANS M.R., VANDEWOUDE E., *op. cit.*, pp. 463-464.

171. de Broqueville aan Albert, 19 april 1913. KA, AE, 61/27.

Prompt ontbood de koning de regeringsleider op het Paleis.¹⁷² Het gesprek tussen de Broqueville, Masson en Hymans op 20 april leidde tot een compromis over de dagorde. de Broqueville wilde ook zijn eerdere verklaringen formeel geakteerd zien zodat geen twijfel kon bestaan over zijn standvastigheid. Hij alludeerde tevens op een amendement waarmee de politieke staking formeel afgekeurd zou worden. De onderhandeling verliep voor beide partijen bijzonder gunstig, vooral toen de regeringsleider zijn fameuze brief aan de koning nu ook aan de liberalen liet zien en daarmee verder timmerde aan de weg naar nationale unie.

De volgende dag bleek dat alle partijen het eens konden zijn met de dagorde Masson.¹⁷³

De dagorde werd op 22 april unaniem goedgekeurd. Het amendement van de katholieken '*Répudiant en condamnant la grève générale*' werd aangenomen met 126 katholieke en liberale stemmen, 39 socialistische tegenstemmen en 12 radicaal-liberale onthoudingen. Liebaert, woordvoerder van de rechterzijde, verklaarde nadrukkelijk dat de regering geen enkele concessie had gedaan¹⁷⁴ en dat de introductie van de politieke staking als drukkingsmiddel op de wetgeving een veel groter kwaad was dan al het kwaad dat een staking nog meer veroorzaakte. De socialisten gingen niet akkoord met het amendement-Liebaert omdat de staking gebruikt was om de grondwetsherziening te bespoedigen. Vandervelde maakte ook voorbehoud voor wat de invloed van de dagorde Masson op de stakingsbeweging betrof. De socialistische parlementariërs hadden immers geen enkele bevoegdheid op dat vlak. Zij waren niet de meesters maar de dienaren van de arbeidersklasse.¹⁷⁵

---

172. Albert aan de Broqueville, 19 april 1913. THIELEMANS M.R., VAN-DEWOUDE E., *op. cit.*, pp. 465-466.

173. HYMANS P., *op. cit.*, p. 68-69.

174. 'A aucun prix, il ne faut que nous acceptions un texte qu'aurait l'air d'une capitulation' had F. Neuray op 21 april nog aan de Broqueville geschreven. ARA, *Papiers de Broqueville*, 322.

175. *Annales Parlementaires*, 22 april 1913, pp. 984-987.

EPILOOG

Was iedereen tevreden met deze geraffineerde maar weinig spectaculaire politieke ontknoping?

de Broqueville in ieder geval wel, voor hem was 22 april 1913 een historische dag. Het gezagsprincipe was versterkt uit de strijd gekomen. De katholieken waren geënthousiasmeerd, de goede liberale elementen allemaal dolgelukkig en de socialisten voelden zich niet gehavend.¹⁷⁶

Wij die *wisten*, zoals Vandervelde schrijft,¹⁷⁷ vast niet. Maar de stakers, de niet-ingewijde massa? Aan de basis was de ontevredenheid algemeen doch alles bleef relatief kalm. Er was veel kritiek op de BWP-parlementairen wie ondermeer werden verweten veel te vriendschappelijk met de andere partijen om te gaan. Velen zeiden ook dat voor zo'n mager resultaat geen staking nodig was geweest. Militanten pleitten voor werkhervatting en stuitten op weerstand.¹⁷⁸ De ontevredenheid kwam tot uiting op het Buitengewoon BWP-congres dat op 24 april in laatste instantie moest beslissen of er verder zou gestaakt worden. De 'dienaren' van de arbeidersklasse gingen tot de demobilisatie over en deden dat met een ongeëvenaarde demagogie. Hun beroep op de eensgezindheid van het proletariaat gaf tenslotte de doorslag.¹⁷⁹

De algemene staking legde de BWP geen windeieren. De partij bewees een reële invloed te hebben op een heel groot deel van de arbeidersmassa. De staking liet op het burgerlijk-liberale én christen-democratische kamp veel indruk na. Terzelfdertijd kon de vreedzame staking als wapen voor verdere strijd geïntegreerd worden in het BWP-arsenaal als een geperfectioneerd

-
176. de Broqueville aan Albert, 22 april 1913. KA, AE, 61/28.
177. VANDERVELDE E., *op. cit.*, p. 62.
178. Rapporten gendarmerie, 22-30 april 1913. ARA, *Papiers de Broqueville*, 325.
179. *Compte Rendu Officiel du XXVIIIème Congrès tenu les 23, 24, 25 mars 1913 et du Congrès Extraordinaire tenu le 24 avril 1913 à Bruxelles. Bruxelles, 1913, pp. 136-182.*

drukkingsmiddel bij politieke onderhandelingen en compromisvorming. Het organisatorisch raamwerk overleefde de staking. Het nationaal stakingscomité werd onder impuls van Anseele herdoopt in Nationaal Comité voor het Algemeen Stemrecht, bedoeld om de publieke opinie verder met propaganda en petitie naar de verkiezingen van 1914 toe te beïnvloeden.¹⁸⁰ De spaaracties voor de algemene staking hadden tot de oprichting van de Bank van den Arbeid bijgedragen. De materiële en morele volksverheffing was actief bevorderd. Syndicalisatiecijfers en verkiezingsuitslagen vertaalden geenszins de weinig diepgaande onvrede die na het beëindigen van de staking heerste.

De algemene staking in 1913 was zowel in haar doelstellingen als in haar actievormen volledig afgestemd op de structurele evolutie van sociaal-politieke integratie in het burgerlijk parlementair regime.

Het enige concrete politieke resultaat van de algemene staking was de oprichting van de 'Commissie der XXXI' zes weken later. De commissie bestond uit geleerden en een proportionele vertegenwoordiging van de drie partijen. De samenstelling van de Commissie werd in de BWP fel bekritiseerd omdat het arbeiders-element ten enen male ontbrak. Bovendien correspondeerde het begeleidend exposé van minister Berryer niet met de verklaringen van de Broqueville opgenomen in de dagorde Masson. Vandervelde verwachtte niet al te veel van de Commissie die in zijn ogen als een reactionair middel kon fungeren om het algemeen stemrecht af te remmen. Er moest verder buitenparlementaire druk worden uitgeoefend.¹⁸¹

---

180. Verslag Algemene Raad 11 juni 1913; eerste vergadering Comité National pour le SU, 2 juli 1913. AMSAB, *Bureau & Algemene Raad BWP*, 1913/1 & 2.

181. 'Ce qui s'est passé en 1891-1893 se passera encore, c'est sous la poussée du prolétariat que la commission a aboutie au SU plural; c'est encore sous l'action de la classe ouvrière que la commission actuelle aboutira à une formule plus favorable aux travailleurs'. Algemene Raad, 11 juni 1913. AMSAB, *Bureau & Algemene Raad BWP*, 1913/1.

de Broqueville, die zich als de peetvader van de commissie beschouwde, typeerde het geleverde werk een jaar later als volgt:

'un déluge d'idées sur un désert de réalités tangibles'.¹⁸²

Ondanks het heldhaftig discours dat de regering niet zou zwichten voor de dictatuur van de straat, heeft de algemene staking de politieke besluitvorming wel degelijk beïnvloed. De concessie die onder de stakingsdreiging nog onmogelijk was gemaakt door de katholieken van de harde lijn, werd in volle algemene staking wel gedaan. Het weze gezegd, de concessie op zich was maar een kleine stap in de richting van de verdere democratisering van het stemrecht. Onder de oppervlakte zette de algemene staking echter een veel fundamenteeler, structureel politiek proces in beweging. Het was de katalysator van het toenaderingsproces dat het einde van het klerikaal meerderheidsbewind inluidde. De these van Henri Haag over de keuze van koning Albert in Loppem¹⁸³ – meer specifiek zijn bewijsvoering dat de keuze coherent verbonden was met de vooroorlogse politieke visie van de koning – wordt door de studie van de gebeurtenissen in 1913 zeer duidelijk bevestigd.

Na de verkiezingen van mei 1914, waarbij de katholieken 8% van de stemmen verloren,¹⁸⁴ was de koning er zeker van dat het democratiseringsprogramma van de Broqueville zou mislukken. De rechterzijde beschikte nog steeds over een gevoelige meerderheid en was verbitterd over de verkiezingsnederlaag waar men de regering voor verantwoordelijk stelde: de realisatie van het politiek programma van de Broqueville, gestalte gegeven door de militiewet, de schoolplicht tot 14 jaar, sociale wetten en de herleving van het

---

182. Nota getiteld 'Institutions provinciales et communales', 4 juni 1914. ARA, *Papiers de Broqueville*, 327.

183. HAAG H., *Le choix du Roi Albert à Loppem. Actes du colloque Roi Albert – Handelingen van het colloquium Koning Albert*. Bruxelles-Brussel, 1976, pp. 169-191.

184. MOYNE M., *Résultat des élections belges entre 1847 et 1914*. Bruxelles, 1970, p. 129.

stemrechtdebat was in katholieke middens niet in goede aarde gevallen. de Broqueville wist dat maar was niet van plan zich aan de katholieke dwarsliggers te storen.¹⁸⁵ De grondwetsherziening was onvermijdelijk en moest er komen opdat de verkiezingen in 1918 onder een nieuw stelsel zouden kunnen plaatsvinden. Hij was voorstander van algemeen mannenstemrecht op 25 jaar, met een bijkomende stem op 40 jaar.¹⁸⁶ Als zijn plan niet was doorkruist door de oorlog, had de Broqueville in september-oktober 1914, wanneer de ontevredenheid van de rechterzijde bedaad was, de katholieken samengeroepen voor een gewetensonderzoek. Tijdens die vergadering had hij uiteindelijk ook aan hen zijn toekomstplannen uiteengezet en gepeild naar hun reactie.¹⁸⁷ Als de reactie negatief was, zou hij zijn ontslag aanbieden aan de koning en terwille van de discretie over de operatie ook het parlement verlaten.

Niet alleen het feit dat minstens 2/3 van de natie achter de kieshervorming stond, verklaarde de vastberadenheid van de Broqueville tegenover het sektarisme van de katholieken.

Het behoud van de 'orde' was ook in het kader van de algemene staking zijn voornaamste drijfveer gebleken. De grondwetsherziening mocht niet van onderuit beïnvloed worden:

'Le pouvoir se doit dominer la rue et non se laisser mener par elle'.¹⁸⁸

De eigenaardige paradox is dat het streven om het parlement en de nationale instellingen te behoeden voor de 'abnormale' pressie

---

185. Klad brief de Broqueville aan Albert (vanuit Châtelguyon), 6 juni 1914. ARA, *Papiers de Broqueville*, 8.

186. 'Etant donné le caractère belge et l'esprit moderne, je pense qu'il serait périlleux et que ce serait oeuvre peu durable de réformer sous une formule qui heurte l'amour propre de classe. C'est ce qui m'a mené vers la formule de la seconde voix à la maturité: 40 ans vaut beaucoup plus mieux que 35: l'ouvrier de 40 ans qui voit son ménage soutenu par ses enfants est plus posé et moins aigri contre l'état social; il en est de même de la toute petite bourgeoisie'.

187. Als bewijs dat de Broqueville het meende, een 15 pagina's tellend document: Exposé à faire à la droite fin 7bre ou 8bre. ARA, *Papiers de Broqueville*, 327.

188. de Broqueville aan Albert, 6 juni 1914. ARA, *Papiers de Broqueville*, 8.

van de straat, de macht en invloed van niet-geïstitutionaliseerde politieke actie precies bewijst. De gevestigde orde nam in 1912-14 immers het initiatief over om 'met gezag' een hervorming tot stand te brengen die op straat werd geëist, maar door de normale politieke spelregels belemmerd werd.

Afkortingen

KA: Archief van het Koninklijk Paleis

ARA: Algemeen Rijksarchief

SAB: Stadsarchief Brussel

AMBZ: Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken

AMSAB: Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging

AEL: Archives de l'Etat Liège

AE: Fonds Albert-Elisabeth

**The General Strike in 1913.
Subtle Conflict-Management at the Eve
of the First World War.**

BY
GITA DENECKERE

Summary

The antecedents of the general strike for universal suffrage in April 1913 make clear how this non-institutionalised form of collective action was used by the *Belgische Werkliedenpartij* (BWP) after a series of other forms from the repertoire of collective action – the electoral cartel with the liberals at the elections in June 1912, parliamentary action in November 1912-February 1913 and finally an attempt at pacification behind the scenes – had failed. The unexpected electoral defeat of the left-wing cartel had strengthened the catholic parliamentary power. Not only the old guard, but also the followers of Helleputte, strongly opposed any opening in the debate over the right to vote, which would mean a hint of indulgence towards the left.

A mutual effort for pacification, which could only be made possible by a further democratisation of the right to vote, stimulated a rapprochement between the BWP-top and the catholic government leader de Broqueville behind the scenes. Liberal protagonists played a mediating role. Supported by king Albert de Broqueville was prepared to make concessions and to set aside the catholic party's interests in favour of national stability.

In BWP-ranks the political inopportunity of a general strike was opposed to pressure from below. This tension was loosened by an organisational tour de force aimed at disciplining the workers' protest. As far as the disciplinary strategies had any real effect, the internal purpose of the general strike - the influence of the manifestation on the party base - was more important than the immediate acquisition of the voting right, an unobtainable goal in the complex political context of 1912-1913. Still, a formal

parliamentary concession (the foundation of an investigatory commission for the electoral problem, also on parliamentary level), which before the break-out of the strike was rejected by hard-line catholics, was accepted during the strike. King Albert's unwillingness to adjourn the parliamentary sessions during the strike, posed a constitutional problem. Thus, the left had the opportunity to consecrate the pressure of the strike in Parliament. The alliance between de Broqueville and the BWP-top succeeded in overcoming the catholics' resistance against a breakthrough in the voting debate.

Yet, more important than the formal concession, was the paradoxical impact of the general strike as a catalyst in the process of rapprochement between government and opposition, announcing the complete integration of the BWP in the parliamentary regime and the end of power of the catholic majority.

**Le grève générale de 1913.
Une maîtrise de conflit raffinée à l'aube
de la première guerre mondiale.**

PAR
GITA DENECKERE

Résumé

Hors des antécédents de la grève générale en faveur du suffrage universel apparaît clairement comment cette forme d'action collective non-institutionnalisée fut employée par le Parti Ouvrier Belge (POB) après l'échec d'une série d'autres moyens du répertoire politique: le cartel électoral avec les libéraux aux élections de juin 1912, l'action parlementaire en novembre 1912 - février 1913 et enfin la tentative de pacification en coulisse. La défaite électorale inattendue du cartel de gauche avait renforcé le pouvoir parlementaire catholique. Non seulement la vieille garde mais également le groupe autour d'Helleputte s'opposait à quelconque ouverture dans le débat sur le droit de vote qui aurait signifié une leur de concession à la gauche.

Sur base d'une aspiration à la pacification, qui n'était uniquement réalisable qu'en cas d'une démocratisation continue du droit de vote, un rapprochement se fit en coulisse entre la tête du POB et le chef du gouvernement, de Broqueville. Des protagonistes libéraux jouèrent un rôle médiateur. Soutenu par la Cour, de Broqueville était prêt à faire des concessions et à mettre les intérêts du parti catholique de côté en faveur de la stabilité nationale.

A l'intérieur du POB, l'inopportunité politique d'une grève générale se trouvait opposée à la pression partant de la base. Cette tension fut résolue par de la haute voltige organisationnelle visant à discipliner la protestation ouvrière. Dans la mesure où les stratégies de discipline eurent des effets réels, la finalité interne de la grève générale – l'influence de la manifestation sur la base du parti – était plus importante que la conquête immédiate du suffrage universel, un objectif qui n'était pas réalisable dans le contexte

politique compliqué des années 1912-1913. Toutefois, une concession parlementaire formelle qui avait été rendue impossible par les catholiques de la ligne dure avant l'éclatement de la grève, fut tout de même faite en pleine grève générale (la création d'une commission d'enquête pour le problème électoral, également au niveau des élections parlementaires). Vu le comportement du roi Albert, qui posait un problème constitutionnel, les séances parlementaires ne furent alors pas ajournées. Ainsi, la gauche reçut l'occasion de consacrer la pression de la grève au niveau parlementaire. L'alliance qui avait pris naissance entre de Broqueville et la tête du POB finit en fin de compte à vaincre la résistance des catholiques face à une percée dans le débat sur le droit de vote. Plus important toutefois que la concession formelle était l'impact paradoxal de la grève générale en tant que catalyseur dans le processus de rapprochement entre le gouvernement et l'opposition, processus qui annonçait l'intégration complète du POB dans le régime parlementaire ainsi que la fin du gouvernement majoritaire catholique.